

Wetenschappelijk Onderzoek- en
Documentatiecentrum

Cahier 2021-27

Tweede verkennende studie Liquidaties

Cahier 2021-27

Tweede verkennende studie Liquidaties

B. van Gestel
R.F. Kouwenberg

Cahier

De reeks Cahier omvat de rapporten van onderzoek dat door en in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum is verricht. Opname in de reeks betekent niet dat de inhoud van de rapporten het standpunt van de Minister van Justitie en Veiligheid weergeeft.

Inhoud

	Samenvatting	5
1	Inleiding	10
2	Definities	14
3	Achtergrond en criminele context	18
4	Aantal liquidaties	24
5	Verbreiding van excessief geweld	29
6	Taakverdeling, aansturing en gevolgen van nieuwe technologie	34
7	Slotbeschouwing	41
	Summary	43
	Literatuur	49
	Bijlagen	
	1 Samenstelling van de begeleidingscommissie	52
	2 Werkwijze jaarlijkse factsheet	53

Samenvatting

Hoewel liquidaties geen nieuw fenomeen zijn in Nederland, bleek uit een verkennende studie van het WODC uit 2017 dat de werkwijze bij deze moordaanslagen aan verandering onderhevig is.¹ Uit de studie kwam onder andere naar voren dat de beschikbaarheid van nieuwe groepen schutters en nieuwe middelen leidt tot een aantal stijlaanpassingen. Enerzijds werd een proces van professionalisering gesignaleerd bij de voorbereiding van liquidaties, waarbij gebruik werd gemaakt van nieuwe technologische middelen. Anderzijds werd een ruwere werkwijze gesignaleerd bij de uitvoering van liquidaties, die werd toegeschreven aan een ruime beschikbaarheid van zware vuurwapens in Nederland en aan een ruime beschikbaarheid van een nieuwe onervaren schutters. In 2018 werd Nederland opnieuw opgeschikt door buitensporig dodelijk geweld vanuit de criminele wereld. Zo werd de broer van een kroongetuige gedood en een jaar later diens advocaat. Om het parlement en de samenleving goed te blijven informeren over trends en ontwikkelingen ten aanzien van het fenomeen liquidaties, is door het ministerie van Justitie en Veiligheid verzocht de bevindingen uit de verkennende studie te actualiseren. Wij hebben daarvoor opnieuw een verkennend onderzoek verricht naar nieuwe trends en ontwikkelingen. In dit rapport treft u de bevindingen uit deze tweede verkennende studie.

De centrale probleemstelling luidt:

Welke recente ontwikkelingen doen zich voor ten aanzien van het fenomeen liquidaties, volgens sleutelinformanten van politie en justitie?

Bij recente ontwikkelingen is gekeken naar achtergrond, motieven, betrokken actoren en de uitvoering (modus operandi) van liquidaties.

Voor een tijdafbakening gaat het enerzijds om gesignaleerde veranderingen die zich hebben voorgedaan sinds de vorige verkennende studie. Anderzijds was er afgelopen jaren veel meer informatie voor de opsporing beschikbaar dan vijf jaar geleden, door de ontsleuteling van PGP-berichten uit cryptotelefoons. Die PGP-berichten gaan terug tot het jaar 2014. Bevindingen uit de vorige studie kunnen zodoende ook worden bijgesteld op basis van deze aanvullende informatie. Om die reden kijken we in dit rapport naar ontwikkelingen sinds 2014, globaal aangeduid met veranderingen in 'het afgelopen decennium'.

Voor deze studie zijn in principe dezelfde bronnen en methoden gebruikt die voor de eerste verkennende studie zijn gebruikt, namelijk open interviews met sleutelinformanten uit het opsporingsveld, aangevuld met beschikbare interne politiedocumenten en open bronnen. Er zijn open interviews afgenomen met 21 sleutelinformanten, het betreft politie- en justitiefunctionarissen die vanuit de aard van hun werkzaamheden kennis hebben over uitgevoerde liquidaties.

Let wel: in dit rapport wordt primair verslag gedaan van gesignaleerde nieuwe ontwikkelingen, het geeft dus geen representatief beeld van *alle* gepleegde liquidaties in het afgelopen decennium.

¹ Gestel, B. van & Verhoeven, M.A. (2017). *Verkennende voorstudie liquidaties*. De Haag: WODC. Cahier 2017-7.

Bevindingen

Conflicten die spelen binnen de georganiseerde drugshandel vormen in algemene zin nog steeds de achtergrond van liquidaties. Wel kan dit beeld nader worden ingevuld en bijgesteld, onder andere op basis van nieuwe inzichten uit gekraakte PGP-berichten. De veronderstelling dat een liquidatie een 'uiterste' middel is om conflicten tussen personen of criminele groepen te beslechten en dat de criminele organisatie eerst probeert minder zware middelen in te zetten, gaat niet langer op als gekeken wordt naar een deel van de liquidaties die in het afgelopen decennium zijn uitgevoerd. Geïnterviewde sleutelinformanten wijzen in gesprekken nu nadrukkelijker op het element van wraak en intimidatie als primaire grond voor de liquidaties. Liquidaties lijken nu ook dienst te doen als interne straf binnen de eigen criminele groep, zonder dat sprake hoeft te zijn van 'hoogverraad' door het slachtoffer en zonder dat eerst naar een minder vergaande oplossing wordt gezocht. De ontwikkeling van dit gewelddadige optreden speelt zich af tegen de achtergrond van ontwikkelingen op de drugsmarkt, waarbij de groei van de internationale cocaïnehandel en de vestiging van nieuwe groepen drugshandelaren in Nederland zich in de afgelopen jaren heeft doorgezet. Geïnterviewden wijzen op de exorbitant grote geldbedragen die nu door cocaïnehandelaren worden verdiend. De nieuwe ontwikkelingen die ten aanzien van het fenomeen liquidaties worden gesignaleerd en in dit rapport centraal staan, zijn in hoofdzaak gerelateerd aan nieuwe groepen cocaïnehandelaren. Om die reden heeft het rapport vooral betrekking op de criminele drugsnetwerken waar zich nieuwe ontwikkelingen voordoen.

In de vorige verkennende studie werd de grove en slordige werkwijze van schutters toegeschreven aan onervarenheid in combinatie met de grote beschikbaarheid van automatische vuurwapens. We constateerden dat liquidaties dikwijls klungelig worden uitgevoerd, waardoor ook per vergissing mensen worden gedood en omstanders risico lopen om dodelijk getroffen te worden. Deze *colletaral damage* werd vooral toegeschreven aan gebreken in de uitvoering en aan een *overkill* aan geweld. Nu uit opsporingsonderzoek meer informatie voorhanden is over de achtergrond en communicatie omtrent moordopdrachten, kunnen we dit beeld nuanceren en aanvullen. Die grofheid bij de uitvoering van liquidaties blijkt namelijk evenzeer te kunnen worden toegeschreven aan de werkwijze van de opdrachtgever. Enerzijds gaat het dan om een grove intimiderende opstelling die zich uit in verbreding van het doelwit waar excessief geweld tegen is gericht. Anderzijds gaat het om aansturing op afstand door de inzet van digitale middelen en het opdelen van taken. Deze punten worden hieronder nader toegelicht.

Verbreding van excessief geweld

Geïnterviewde sleutelinformanten signaleren een verharde mentaliteit bij opdrachtgevers van liquidaties. Zij merken een grote onverschilligheid op ten aanzien van een mensenleven en wijzen op de haast, het ongeduld en het ogenschijnlijke gemak waarmee opdrachten tot moord soms worden gegeven, afgaande op de inhoud van PGP-berichten. We weten echter niet hoe voorheen door criminele kopstukken werd gesproken over liquidaties omdat die communicatie toen in veel mindere mate beschikbaar was voor de opsporing. Het is goed mogelijk dat de gesignaleerde onverschillige houding niet zozeer nieuw is maar vooral beter zichtbaar is door inzage in de digitale tekstberichten. Wel is het zo dat die houding zich niet alleen uit in onderschepte berichten maar ook in de verschuiving van moordaanslagen naar een bredere doelgroep. We zien een glijdende schaal in de verbreding van excessief geweld.

Mensen uit de eigen geledingen worden gestraft voor relatief geringe fouten en er bestaat volgens sleutelinformanten, sterker dan voorheen, een 'afrekencultuur' binnen de eigen organisatie. Daarnaast blijken liquidaties soms opzettelijk in het bijzijn van familie en kinderen te worden uitgevoerd omwille van het intimiderende effect. De risico's voor omstanders blijken in die gevallen niet zozeer te wijten te zijn aan klunzigheid van schutters, maar veeleer aan het moedwillig opzoeken van situaties die ook voor de niet-criminele familieleden een gevaar vormen. Voorts heeft het dodelijke doelgerichte geweld zich uitgebreid naar de kring buiten het criminele milieu, naar personen die zelf geen onderdeel uitmaken van de criminele organisatie. De verschuiving van dodelijk geweld naar een bredere kring buiten het criminele milieu is volgens geïnterviewde sleutelinformanten een nieuwe ontwikkeling, die men bij oudere criminale netwerken niet op deze wijze heeft gezien. Weliswaar werden vroeger ook personen geliquideerd waarvan werd vermoed dat zij zouden gaan getuigen bij de politie. Die bestraffing van verraad beperkte zich echter tot mensen die onderdeel uitmaakte van het criminele netwerk en vanuit die hoedanigheid spraken met de politie, het dodelijke geweld breidde zich niet uit tot de kring van niet-criminele verwanten zoals geliefden en advocaten.

In algemene zin wordt door sleutelinformanten opgemerkt dat met liquidaties buiten het criminele circuit sterke druk wordt gezet op de rechtsgang. Tot aan de inhoudelijke zitting op de rechtbank wordt getracht invloed uit te oefenen op procesdeelnemers, zowel door de feitelijke moord op betrokken actoren als door bedreigingen en de verspreiding van angst binnen de magistratuur, advocatuur, journalistiek en rechtshandhaving. Of deze door rancune gedreven werkwijze vanuit zakelijk oogpunt voor de internationale drugshandel verstandig is, wordt tegelijkertijd sterk betwijfeld. Door de aanslagen krijgen criminele organisaties waar de moord mee wordt geassocieerd, immers meer aandacht van de opsporing.

Taakverdeling en nieuwe technologie

Als we vervolgens kijken naar het criminele bedrijfsproces, de taakverdeling en aansturing van liquidaties daarbij, zien we het volgende. Het fenomeen van 'moordmakers' en uitvoerende geweldgroepen die zich toeleggen op de voorbereiding en uitvoering van liquidaties, is nog steeds duidelijk zichtbaar. Ook is nog sprake van een taakverdeling tussen de zogenaamde spotters, die ter voorbereiding op de moord de voorverkenningen (observaties) doen, en de schutters, die de moord uiteindelijk fysiek plegen door het beoogde slachtoffer dood te schieten. Verschillende geïnterviewden benadrukken die taakdifferentiatie bij de voorbereiding en uitvoering van liquidaties en stellen dat dit kenmerkend is voor liquidaties die door nieuwe cocaïnegroepen worden uitgevoerd. Die sterke taakverdeling en arbeidsdeling lijkt efficiënt en professioneel, maar kan tegelijkertijd leiden tot risico's en fouten bij de feitelijke uitvoering van de moord. Voorheen werden observaties van het doelwit en van diens omgeving veelal door schutters zelf gedaan. Daardoor hadden de schutters het beoogde slachtoffer en de omgeving zelf goed in beeld. Ook als schutters voorheen werden 'ingevlogen' vanuit het buitenland, namen zij doorgaans de tijd om de omgeving en het beoogde slachtoffer te verkennen. Nu schutters de voorobservaties veelal niet meer zelf doen, is er kans op verkeerde informatieoverdracht. Dat verlies van informatie geldt nog sterker als de spotters en schutters niet rechtstreeks met elkaar communiceren, elkaar wellicht ook niet kennen, maar berichten ontvangen via een tussenpersoon of via de top van de criminele organisatie. Communicatie over de uitvoering verloopt veelal via geschreven korte cryptoberichten en daar schuilen ook risico's in voor de overdracht van informatie. Het is goed mogelijk dat de kans op verkeerde of heel summiere informatieoverdracht kan leiden tot het doden van verkeerde personen en toevallige

omstanders. Een klungelige uitvoering is dan vooral het gevolg van een strak gehanteerde taakverdeling vanuit de leiding van de criminele organisatie. Daar komt bij dat de voorbereidende observaties, meer dan voorheen, op geografische afstand plaatsvinden door het gebruik van nieuwe technologische middelen zoals bakens, camera's en spionagesoftware. Spotters lopen daardoor minder in de gaten, maar kennen de omgeving van het beoogde slachtoffer ook minder goed. Die geografische afstand tot de plek van het slachtoffer en de schutter, zien we ook terug bij de opdrachtgever. De techniek van de PGP-telefoon heeft het mogelijk gemaakt om op grote afstand snel en eenvoudig te kunnen communiceren. Diverse kopstukken zaten tijdens het verlenen van opdrachten voor liquidaties vermoedelijk in verre oorden, op grote fysieke afstand van de plaats waar het beoogde slachtoffer zich bevond. Het laten plegen en aansturen van moorden is door deze technologie volgens verschillende geïnterviewden vergemakkelijkt. Inmiddels zijn veel kopstukken aangehouden en gedetineerd. Verschillende sleutelinformanten wijzen op de mogelijke gevolgen van de vele aanhoudingen en (levenslange) veroordelingen voor de activiteiten in de gevangenis. Zij uiten hun zorgen over de spanningen en het geweld dat naar verwachting zal toenemen in en vanuit de gevangenis. Daarbij gaat het ook om de communicatie van gedetineerden met het buitenwereld.

Daling aantal liquidaties en excessiever geweld

Hoewel dit verkennende onderzoek is gericht op *kwalitatieve* uitspraken over de aard van het fenomeen liquidaties, bevat het rapport ook een overzicht van het aantal liquidaties sinds 2000. Het aantal 'geslaagde' liquidaties in Nederland schommelt sinds het jaar 2000 gemiddeld tussen de twintig en dertig per jaar, maar is in de afgelopen jaren gedaald: naar achttien liquidaties in 2019 en verder dalend naar tien liquidaties in 2020. Vooral de daling in 2020 is opmerkelijk en laat een laagterecord zien. Sleutelinformanten wijzen voor mogelijke verklaringen naar het grote aantal aanhoudingen en de lopende strafzaken (deze en andere mogelijke verklaringen worden in hoofdstuk 4 van dit rapport besproken). De nieuwe ontwikkelingen ten aanzien van excessief geweld die door sleutelinformanten worden gesignaleerd en in dit rapport centraal staan, komen niet tot uiting in de dalende cijfers van de laatste jaren. Het gaat dan ook om veranderingen in de *aard* van het verschijnsel, die zich niet goed laten uitdrukken in aantallen. Daar komt bij dat de gesignaleerde ontwikkelingen in dit rapport niet alleen betrekking op de afgelopen jaren (waarin het aantal liquidaties daalde), maar op de periode vanaf 2014.

Vermeldingswaardig is verder dat het aantal vergismoorden de afgelopen jaren niet is afgenomen. Zulke 'vergissingen' wijzen op fouten bij de uitvoering en op dodelijke slachtoffers die zelf geen onderdeel uitmaken van het criminele milieu. Van de tien liquidaties in 2020 is bij twee moorden geschoten op de verkeerde persoon. In 2018 waren er ook twee vergismoorden en in 2017 was sprake van één vergismoord. Tussen 2013 en 2016 waren er minimaal negen vergismoorden.

Tot slot

Door toegang tot PGP-berichten is meer zicht gekomen op de wijze waarop over moordopdrachten wordt gesproken, en hoe door de bovenlaag van de organisatie wordt gehandeld en gestuurd. Daardoor ontstaat een doorwrochter beeld van de wereld achter liquidaties. Een paradoxale bevinding daarbij is dat er enerzijds grote financiële belangen op het spel staan voor criminele organisaties, gezien de enorme bedragen die verdiend worden met internationale drugshandel, terwijl anderzijds de moordopdrachten sterk lijken te zijn ingegeven door gevoelens van wraak. Strikt

zakelijke, economische belangen lijken een ondergeschikte rol te spelen bij de opdrachtverlening tot moord, aangezien het excessieve en opzichtige gebruik van geweld juist leidt tot meer aandacht van de opsporing, ook voor de achterliggende drugsorganisaties. Voor leidinggevenden zal het strategisch niet gunstig zijn om in het vizier te komen van de politie en zal de zeer gewelddadige reputatie vermoedelijk niet bijdragen aan het succes van de illegale drugsonderneming. Wellicht heeft de beschikbaarheid van moordmakelaars en uitvoerende geweldsgroepen samen met de beschikbaarheid van nieuwe ICT-middelen en onbeperkte financiële middelen, ertoe geleid dat kopstukken van nieuwe criminele groepen minder weloverwogen een moordopdracht geven. Dat lijkt in tegenspraak te zijn met de recente afname van het aantal liquidaties, maar dat hoeft het niet te zijn. Die afname van het aantal 'geslaagde' liquidaties laat immers onverlet dat een deel van de liquidaties die *wel* plaatsvinden, extremer kan zijn qua geweldtoepassing. De strafrechtelijke aanhouding van kopstukken zou debet kunnen zijn aan de twee parallel lopende ontwikkelingen: een afname van het aantal geslaagde liquidaties en tegelijkertijd een verdere verbreding van de groep waar het doelgerichte dodelijk geweld op is gericht. De vraag die hier rijst is, of deze gesignaleerde ontwikkelingen een tijdelijk en incidenteel karakter hebben vanwege de onlosmakelijke relatie met criminele groepen die thans in beeld zijn, of dat sprake is van structurele veranderingen en van een nieuwe sociale werkelijkheid. Daar zal bij een volgende verkenning over vijf jaar vermoedelijk meer helderheid over zijn.

1 Inleiding

Afgelopen decennium heeft in Nederland een reeks gewelddadige liquidaties plaatsgevonden. Dat begon met de dubbele liquidatie op 29 december 2012 in Amsterdam, waarbij kogels door de straten vlogen en ook doelgericht op de politie werd geschoten. Een van de meest recente moordaanslagen vanuit het criminele milieu is de moord op Peter R. de Vries op 6 juli 2021. Hoewel liquidaties geen nieuw fenomeen zijn in Nederland bleek uit een eerdere verkennende studie dat de werkwijze bij liquidaties aan verandering onderhevig is (Van Gestel & Verhoeven, 2017a). In het rapport kwam onder andere naar voren dat de beschikbaarheid van nieuwe groepen schutters en nieuwe middelen leidt tot een aantal stijlaanpassingen aan de *modus operandi* die bij liquidaties worden toegepast. Enerzijds wordt een proces van professionalisering van observatiemethoden en contra-strategieën gesignaleerd, waarbij gebruik wordt gemaakt van nieuwe technologische middelen. Anderzijds wordt een ruwere werkwijze gesignaleerd bij de uitvoering van liquidaties, die zou kunnen worden toegeschreven aan een ruime beschikbaarheid van zware vuurwapens in Nederland en aan een ruime beschikbaarheid van een nieuwe onervaren *home grown* schutters, die bereid zijn tegen betaling een moord te plegen (2017, p. 32).

In de zomer van 2018 werd Nederland opnieuw opgeschrikt door doelgericht dodelijk geweld vanuit de criminele wereld, ditmaal betrof het een moordaanslag op de broer van een kroongetuige. Een jaar later werd ook de advocaat van deze getuige vermoord. Om de Tweede Kamer en de samenleving goed te blijven informeren over de aard en omvang van liquidaties in Nederland, werd vanuit het ministerie van Justitie en Veiligheid de wens geuit voor een doorlopende monitor. Het WODC kreeg het verzoek om, als gevolg op de uitgevoerde verkennende studie naar liquidaties, een update te maken van deze studie.² Wij hebben daarvoor een tweede verkennende studie uitgevoerd, hoofdzakelijk gebaseerd op gesprekken met sleutelinformanten, naar mogelijke nieuwe trends en ontwikkelingen op dit terrein. In het voorliggend rapport treft u de bevindingen uit die tweede verkennende studie.

Probleemstelling en vraagstelling

De centrale probleemstelling van deze tweede verkennende studie luidt:

Welke recente ontwikkelingen doen zich voor als het gaat om het fenomeen liquidaties, volgens sleutelinformanten van politie en justitie?

De recente ontwikkelingen in de aard van liquidaties bestuderen we aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

Zijn er volgens sleutelinformanten veranderingen te zien in de achtergrond, motieven, werkwijze en uitvoering van liquidaties? Zo ja, welke?

Onder sleutelinformanten verstaan we in deze rapportage politie- en justitiefunctionarissen uit het opsporingsveld, die goed zijn ingevoerd in de thematiek en bereid zijn geweest daarover te vertellen (o.a. Baarda et al. 2009).

Tijdsafbakening

Voor een tijdsafbakening (wat bedoelen we met 'recente' ontwikkelingen?) gaan we uit van twee sporen: enerzijds gaat het om gesignaleerde veranderingen die zich hebben voorgedaan sinds de vorige verkennende studie. Die studie had betrekking op de

² Naast deze periodieke verkenning van nieuwe ontwikkelingen, behelst de monitor liquidaties een jaarlijkse update van het aantal gepleegde liquidaties.

periode tot halverwege 2016. Kunnen bevindingen uit die studie worden verrijkt aan de hand van actuele ontwikkelingen die zich sindsdien hebben voorgedaan? Anderzijds gaat het om bijstelling van eerdere bevindingen. Afgelopen jaren is veel meer informatie voor de opsporing beschikbaar dan vijf jaar geleden, door de ontsleutelde berichten uit pgg-telefoons. Door inzage in die pgg-berichten is er meer zicht op de communicatie van opdrachtgevers en daardoor ook op de context waarbinnen moordopdrachten worden gegeven, op de werkwijze en de mogelijke motivaties daarbij. Die pgg-berichten gaan terug tot het jaar 2014. Bevindingen uit de vorige studie kunnen zodoende ook worden bijgesteld op basis van deze aanvullende informatie. In dit rapport kijken we dus zowel naar actuele veranderingen als ook naar veranderingen iets langer geleden. Voor de aanduiding van een specifieke periode waarin veranderingen zich hebben voorgedaan, sluiten we aan bij de kennis van sleutelinformanten hieromtrent.

Methoden

We gebruiken voor deze studie in principe dezelfde bronnen en methoden die voor de eerste verkennende studie zijn gebruikt, namelijk open interviews met sleutelinformanten uit het opsporingsveld, aangevuld met beschikbare interne politierapportages en open bronnen (informatie ter rechtszittingen en journalistieke bronnen).

Interviews met sleutelinformanten

Het gaat primair om gesprekken met (opsporings)functionarissen van politie en Openbaar Ministerie (OM) die vanuit de aard van hun opsporingswerkzaamheden kennis hebben over uitgevoerde liquidaties. We hebben in principe dezelfde personen benaderd die we voor de eerste verkennende studie hebben gesproken en achterhaald of zij nog steeds in dezelfde positie zitten en nog steeds kennis hebben van recente liquidaties. Via de sneeuwbalmethode hebben we nog andere relevante gesprekspartners gevonden. Alle benaderde functionarissen waren bereid mee te werken door in te stemmen met een interview. In totaal zijn éénentwintig sleutelinformanten geïnterviewd: elf functionarissen van de politie en tien van het OM.³ De meeste interviews vonden *face-to-face* plaats op de werkplek van geïnterviewden. Ondanks de coronamaatregelen was dat vaak toch mogelijk vanwege het vitale karakter van het beroep van geïnterviewden. Veel gesprekspartners gaven ook aan een voorkeur te hebben voor een *face-to-face* gesprek. De meeste gesprekken namen anderhalf uur tot twee uur in beslag. Twee gesprekken zijn op afstand gevoerd door middel van videobellen, die gesprekken duurden circa 45 minuten. De meeste gesprekken zijn gevoerd in de periode augustus 2020 - april 2021. Met een aantal personen is na het eerste interview een tweede keer gesproken, enkele anderen zijn een tweede keer telefonisch of per mail benaderd voor vervolgvragen.

Voor de interviews is een semi-gestructureerde itemlijst opgesteld, waarbij veel ruimte is gelaten voor de eigen inbreng van geïnterviewden. De interviews zijn – op een na – opgenomen en daarna volledig uitgetypt. De getranscribeerde gesprekken zijn verwerkt en geanalyseerd met behulp van het softwareprogramma Maxqda, waarmee codes aan een tekst kunnen worden toegekend en tekstmateriaal kan worden geordend en gestructureerd. Door deze codering hebben we thema's en subthema's kunnen clusteren en op een systematische wijze patronen tussen de interviews kunnen ontwaren.

³ Van de geïnterviewde politiefunctionarissen zijn er twee werkzaam als hoofd Dienst regionale recherche, twee als teamchef/ teamleider bij de dienst landelijke recherche en zeven als analist. Van de geïnterviewde OM-functionarissen gaat het om vijf rechercheofficiërs en vijf zaaksofficiërs van justitie.

Interne politiedocumenten

Naast interviews met sleutelinformanten, hebben we aanvullend geïnventariseerd welke andere (politie)documenten beschikbaar zijn met relevante en recente informatie over liquidaties. We zijn gestuit op vier interne onderzoeken verricht door/bij de politie: een intern onderzoek is verricht binnen de politie-eenheid Zeeland West-Brabant,⁴ drie andere onderzoeken zijn in het kader van afstudeerprojecten verricht en uitgevoerd binnen de politie-eenheid Amsterdam.⁵ Deze interne onderzoeken zijn gebaseerd op operationele opsporingsinformatie van de desbetreffende politie-eenheid. Daarnaast hebben we een interne presentatie kunnen bijwonen van de politie over liquidaties in de periode 2012-2020. Informatie in deze presentatie was eveneens gebaseerd op operationele opsporingsinformatie. Deze interne politiedocumenten zijn waar mogelijk bij de analyse betrokken. Naar een deel van deze documenten wordt in het vervolg van dit rapport vanwege de vertrouwelijkheid verwezen met een nummer (zie noot 5).

Openbare bronnen

Informatie rechtszittingen strafzaken

In 2021 zijn vier zittingsdagen bij de rechtbank bijgewoond, waarbij verdachten terechtstonden op verdenking van betrokkenheid bij / het uitlokken van liquidaties. Het ging om een rechtszaak in hoger beroep over liquidaties gepleegd in de jaren nul van deze eeuw en een rechtszaak over liquidaties gepleegd in het afgelopen decennium.

Aanvullend hebben we ten aanzien van meerdere lopende rechtszaken, in meerdere regio's, inzage gekregen in de toelichtende teksten van het OM, die tijdens pro forma zittingen in 2020 en 2021 zijn uitgesproken. Dit betreft informatie uit strafdossiers die ter rechtszitting door de zaakofficieren naar voren is gebracht. Het gaat om informatie uit tientallen zaakdossiers die zijn gebaseerd op verschillende bronnen zoals getuigenverklaringen en onderschepte communicatie van verdachten (pgp-berichten, telefoongesprekken, OVC-communicatie).

Journalistieke bronnen

Verder hebben we informatie uit verschillende andere openbare bronnen geraadpleegd. Het gaat om journalistieke boeken en projecten en om publicaties in dag- en weekbladen (o.a. Laumans & Schrijver 2014, 2019; Vugts, 2014, 2017; Husken, 2018; Meeus, 2019; Leistra, 2020; Van der Pol, 2021; Slot, 2021; Elsevier en Panorama) en op websites (zoals Crimesite.nl, Moordatlas.nl, Boevennieuws.nl). Deze bronnen hebben we ter oriëntatie op de thematiek geraadpleegd en soms ter aanvulling op de afgenomen interviews.

Reikwijdte en beperkingen onderzoeksmethoden

In dit rapport doen we primair verslag van nieuwe trends en ontwikkelingen die opsporingsfunctionarissen signaleren vanuit de uitvoering van hun opsporingswerk. Om die reden heeft de beschrijving van kwalitatieve bevindingen over liquidaties vooral betrekking op de criminele groepen en netwerken waar zich nieuwe ontwikkelingen voordoen. Dit rapport geeft dus geen representatief beeld van *alle* gepleegde liquidaties in de afgelopen jaren, dat is het doel van dit onderzoek ook niet (daar is ook een andere onderzoeksopzet voor nodig), maar is gefocust op veranderingen en gesignaleerde ontwikkelingen.

⁴ Wevers-Kapitein, Meerbeek en Vriends (2020)..

⁵ Nahumury (2020); politierapp I 2017, politierapp II 2020. (concrete referenties zijn gezien door de leden van de begeleidingscommissie.)

Voor de beschrijving van de bevindingen hebben we zoveel mogelijk gekeken naar de informatie die uit meerdere interviews naar voren kwam en die door aanvullende bronnen werd bevestigd. Als een bewering slechts door één sleutelinformant is gedaan (maar niettemin in onze ogen relevant was), hebben we dat bij de beschrijving in de tekst vermeld. Als een bevinding niet is gebaseerd op een interview met een sleutelinformant maar op een andere bron, staat dat ook bij de tekst vermeld.

Bij de gehanteerde methode passen een aantal kanttekeningen. Voor deze verkenning van recente ontwikkelingen hebben we geen systematische analyse van de inhoud van opsporingsdossiers verricht. Uitspraken in dit rapport zijn explorerend van aard en primair gebaseerd op indrukken, ervaringen en inschattingen van sleutelinformanten, aangevuld met materiaal uit interne politierapportages en open bronnen. Een beperking bij deze methode is dat politie en justitie informatie verzamelen ten behoeve van de opsporing en vervolging. Door die gerichtheid op strafbare feiten hebben opsporingsfunctionarissen per definitie een selectief beeld van de sociale werkelijkheid. Een aanzienlijk deel van die werkelijkheid is immers niet zichtbaar vanuit de bril van de opsporing. De recent ontsleutelde pgg-berichten kunnen ook bijdragen aan vertekening van dat beeld, omdat het goed mogelijk is dat sommige criminele groepen meer gebruikmaken van pgg-berichtgeving dan anderen. Daar komt nog bij dat de opsporing door prioritering van zaken en delicten niet alle criminele groepen evengoed in het vizier heeft; over sommige groepen zal meer informatie voorhanden zijn of is meer kennis verzameld dan over andere groepen. Verder is het zo dat communicatie via pgg-berichtgeving pas vanaf 2014 beschikbaar is voor de opsporing. Over liquidaties die voor die tijd zijn gepleegd, is daardoor minder informatie beschikbaar. Ook dat dient in ogenschouw genomen te worden als uitspraken worden gedaan over mogelijke veranderingen en nieuwe trends. Niettemin is het ondanks deze beperkingen mogelijk om op grond van de geraadpleegde bronnen een goed beeld te krijgen van de kennis van recente ontwikkelingen die aanwezig is in het opsporingsveld. Juist door deze methode hebben we actuele informatie kunnen verzamelen over de verschijningsvorm van liquidaties in de huidige tijd, en dit kunnen vergelijken met de bevindingen uit de verkenning van 2016. Ook informatie uit nog lopende strafzaken en nog lopende opsporingsonderzoeken hebben we op deze manier bij de analyse kunnen betrekken.

Opzet rapport

Dit rapport is als volgt opgezet. In het volgende hoofdstuk gaan we eerst in op de definitie van het begrip liquidaties. Daarna komt in hoofdstuk 3 de criminele context aan de orde waarbinnen liquidaties worden gepleegd en (veranderingen in) achterliggende motieven en conflicten, voor zover daar iets over bekend is. Recente ontwikkelingen in drugsmarkten en betrokken criminele groepen worden hier ook kort besproken. In het hoofdstuk daarna geven we een overzicht van de ontwikkeling van het aantal liquidaties dat in Nederland is gepleegd in de periode 2000-2020. Mogelijke verklaringen voor recente trends worden besproken. In de hoofdstukken daarna staan twee gesignaleerde veranderingen centraal. In hoofdstuk 5 wordt de verbreding van excessief geweld besproken, in hoofdstuk 6 de taakverdeling bij de voorbereiding en uitvoering van liquidaties, de aansturing op afstand en de inzet van digitale middelen daarbij. We sluiten het rapport af met een slotbeschouwing.

2 Definities

Het begrip 'liquidaties' is in de context van criminaliteit een typisch Nederlands begrip. De definitie die in criminologische context doorgaans van het begrip liquidatie wordt gehanteerd, is 'een afrekening binnen het criminele milieu'.⁶ Deze omschrijving is niet eenduidig en laat veel ruimte voor interpretatie, gezien de ruime betekenis van de begrippen 'afrekening' en 'crimineel milieu'. Lastig aan deze definitie is evenwel dat het motief van de moord bekend moet zijn, wil men een levensdelict als 'liquidatie' kunnen bestempelen. Er moet immers kunnen worden vastgesteld dat er is 'afge-rekend' binnen het criminele milieu. Maar als de liquidatie succesvol is verlopen en dader en opdrachtgever als gevolg daarvan onbekend zijn, is lastig vast te stellen *waarom* iemand om het leven is gebracht. Evenmin is dan feitelijk vast te stellen dat sprake is van een moord in het criminele milieu.⁷

Voor dit methodologische probleem werd in 1998 al aandacht gevraagd in de eerste rapportage van de Monitor georganiseerde criminaliteit (Kleemans et al. 1998). In het rapport werd aangehaakt bij de definitie die destijds door de Divisie Centrale Recherche Informatie (DCRI) werd gehanteerd, te weten 'het doelgericht doden van iemand met voorbedachte rade ter consolidatie en/of verstevigen van de eigen positie; zowel dader als slachtoffer moeten beiden deel uitmaken van het criminele milieu' (1998, p. 102). Vanwege de moeilijkheden waar men bij de operationalisatie van deze definitie tegenaan liep, werd destijds door het WODC een opdracht verstrekt aan het Willem Pompe Instituut van de Universiteit Utrecht voor het nader onderzoeken van de achtergrond van liquidaties, om zo te komen tot een eenduidiger analysekader. De antropoloog Van de Port voerde dit verdiepende onderzoek uit. De bestaande definitie werd door hem verder geproblematiseerd en hij introduceerde de notie 'het-niet-zeker-weten' als karakteriserend element van de onderwereld waarin liquidaties worden gepleegd.⁸ Bij de selectie van liquidatiezaken zocht hij een oplossing in het gebruik van een uitsluitscriterium, namelijk door onder liquidatiezaken te verstaan *'het totaal van alle niet-natuurlijke doodsoorzaken minus alle evidente niet-liquidaties'*. Evidente niet-liquidaties zijn bijvoorbeeld relationele misdrijven, uit de hand gelopen ruzies en gewelddadige overvallen met dodelijke afloop (Van de Port, 2001). Door deze definitie werden ook gewelddelicten in het criminele milieu met dodelijke afloop waarbij het motief onbekend bleef, als liquidatie bestempeld. Dat konden ook impulsief gepleegde levensdelicten zijn, zonder voorbereiding of plan. Een van de bevindingen van Van de Port was, dat moord niet louter een instrumentele functie heeft binnen de criminele markt. In zijn visie zouden ook andere functies van doelgericht dodelijk geweld aandacht moeten krijgen bij de wetenschappelijke bestudering van moord vanuit het criminele milieu. Hij doelde daarmee op kwesties zoals het willen vestigen van een gewelddadige pose, het handelen vanuit een 'regime van terreur' om angst voor geweld te verspreiden, en op kwesties als eer en wraak. Binnen criminele organisaties werd bedrog en verraad soms zwaar afgestraft maar soms ook helemaal niet, zo stelde Van de Port, waardoor geweld *'grillig en onberekenbaar is, en juist daardoor*

⁶ Van Dale hanteert de definitie: 'vereffening, verrekening, afrekening (...). Min of meer eufemistisch voor uitroeiing, vernietiging; moord als afrekening'. In de moord- en doodslagmonitor uit 2003 (Smit & Nieuwebeerta) wordt de categorie 'liquidaties' ('geplande criminele afrekeningen') onderscheiden van de categorie 'verband met drugsdeal' (aanleiding gelegen in de drugshandel). Beide categorieën vallen in deze monitor onder de categorie 'Crimineel'.

⁷ Voor de strafbaarstelling van moord (art. 289 Sr.) is van belang dat voorbedachte rade wordt bewezen, maar een liquidatie is niet als apart delict in de wet omschreven. Voor de strafrechtelijke opsporing en vervolging is het ook niet noodzakelijk om te bepalen of iets een liquidatie is of niet.

⁸ Deze notie is recent door criminoloog Roks toegepast bij een casestudy naar de liquidatie van een lid van de Rollin 200 Crips (Roks, 2017).

overal' (2001, p. 190). Deze benadering – het verschijnsel bestuderen vanuit het proces van betekenisgeving binnen een sociale gemeenschap – stelde hij tegenover de instrumentele economische benadering, waarbij dodelijk geweld geen doel is maar in hoofdzaak een middel ten behoeve van zakelijke bedrijfsvoering en conflictbeslechting.⁹

Kritiek op de brede sociaalwetenschappelijke benadering van Van de Port kwam onder andere van onderzoeksjournalist Slot. Hij stelde dat Van de Port ook impulsief gepleegde levensdelicten voor de studie naar liquidaties had meegenomen en mede daarom was gestuit op andere, meer emotionele beweegredenen. In zijn boek 'Met groot verlot' borduurt Slot voort op de definitie van de DCRI. Onder een liquidatie verstaat hij *'het in verband met (kennis omtrent) andere misdrijven volgens plan doden van één of meer personen teneinde de positie van de dader/opdrachtgever binnen het criminele milieu te vestigen, te handhaven of te verstevigen'* (Slot, 2009, p. 18). In deze definitie is een liquidatie gerelateerd aan andere misdrijven en staat de positie in het criminele milieu centraal. Daarnaast kunnen verschillende motieven een rol spelen, zolang deze maar gerelateerd zijn aan 'vestiging, handhaving of versteviging van de positie' van de dader of opdrachtgever. Hoewel deze definitie opnieuw vragen oproept (zoals wat precies onder 'het criminele milieu' wordt verstaan en hoe het motief ten aanzien van 'de positie binnen het criminele milieu' wordt vastgesteld), wordt in interne onderzoeksrapportages die door de politie worden uitgevoerd, dikwijls verwezen naar de benadering van Slot en neemt men de definitie in verkorte vorm over: *'Moord, gepleegd door of in opdracht van leden van een criminele organisatie ter verwerving, bestendinging, versteviging van hun positie in het criminele milieu'*. Tegelijkertijd wordt deze definitie in verschillende interne politiedocumenten geproblematiseerd en wijkt men hier bij de feitelijk toepassing vanaf, vanwege het niet kunnen vaststellen van een liquidatie op basis van deze definitie. Men kijkt dan naar de modus operandi en 'moord in het criminele milieu' wordt dan veelal als werkdefinitie gehanteerd.¹⁰

Het eerder gesignaleerde probleem, namelijk dat kennis beschikbaar moet zijn over het motief van de moord wil men een delict als liquidatie kunnen bestempelen, blijft bij het hanteren van deze definitie echter bestaan. Het blijft immers nodig om iets over de achtergrond van de moord te weten om te kunnen bepalen of sprake is van een liquidatie. Gezien het aantal onopgeloste zaken en de doorgaans zwijgzame houding van verdachten die wel worden aangehouden in liquidatiezaken, is die kennis immers lang niet altijd voorhanden. Hoe gaan geïnterviewde sleutelinformanten in de praktijk om met die definitiekwestie en wat verstaan zij in de praktijk onder een liquidatie?

Uit interviews komt naar voren dat onder liquidatie in de praktijk in hoofdzaak wordt verstaan een 'moord in het criminele milieu'. Verschillende geïnterviewden stellen aanvullend dat de moord een zekere organisatie verondersteld bij de planning en uitvoering, wil het delict als liquidatie kunnen worden gekenschetst. Maar daar zijn

⁹ Deze verschillen kunnen ook worden verklaard vanuit verschillende theoretische invalshoeken en paradigma's die auteurs hanteren: bij de instrumentele benadering wordt een liquidatie vooral gezien als individuele rationele activiteit ten behoeve van de illegale onderneming, het begrip liquidatie is ook afkomstig uit de economische wereld; binnen de antropologische benadering wordt de betekenis van liquidaties meer gezien vanuit de betekenis van het sociale handelen binnen een sociale groep. Het gaat dus om een ander theoretisch begrippenkader dat leidt tot andere uitspraken over de sociale werkelijkheid (zie ook Paoli, 2016, in Carrabine 2020, die deze verschillen bespreekt voor de bestudering van georganiseerde criminaliteit in het algemeen. En zie o.a. Klerks, 2000).

¹⁰ Onder andere Sitrap uit 2016, Wevers-Kapitein et al. (2020). In interne stukken worden ook andere indelingen gebruikt, bijvoorbeeld de indeling in 'strategisch', 'vijandig' en 'intern' (Wevers-Kapitein et al., 2020) en 'strategisch' en 'instrumenteel/vanuit wraak' (Presentatie politie, 2020). Een moeilijkheid bij deze indelingen blijft echter dat iets bekend moet zijn over het achterliggende motief en dat motieven vaak niet goed van elkaar zijn te scheiden.

ook uitzonderingen op te bedenken, namelijk een moord die niet goed lijkt voorbereid qua afscherming, maar niettemin evident als liquidatie wordt gekenschetst.

Enkele geïnterviewde OM-functionarissen vertellen dat zij primair kijken naar het motief. Als voor een moord geen ander motief te vinden is, bijvoorbeeld een *crime passionel*, een ruzie in familiesfeer of een roofoverval, komt je uiteindelijk uit op een liquidatie, zo is de beredenering. Het gebruik van dit uitsluitelcriterium is vergelijkbaar met de werkwijze van Van de Port.

Veel sleutelinformanten stellen echter dat zij in de praktijk aan de hand van de *uitvoering* van een moord beoordelen of iets een liquidatie is of niet. De goede voorbereiding en afscherming die je bij liquidaties doorgaans ziet, zie je niet terug bij 'normale' gevallen van moord- en doodslag. Dan gaat het bijvoorbeeld om de doelgerichtheid van de actie en het gebruik van een vluchtauto. De moord wordt goed afgeschermd en sluit in die zin aan bij de afschermingsmethoden die daders toepassen bij georganiseerde drugstransacties. In de praktijk van de opsporing kijkt men, bij gebrek aan informatie over motief en achtergrond, dus veelal naar de *modus operandi* van een moordzaak, om te beoordelen of sprake zou kunnen zijn van een liquidatie.

Daar komt bij dat de namen van slachtoffers ook in de richting van een liquidatie kunnen wijzen, als die door de politie in verband kunnen worden gebracht met (georganiseerde) misdaad.¹¹ Bij vermissingen van dergelijke personen houdt de politie doorgaans ook rekening met de mogelijkheid van een liquidatie. Verschillende kenmerken van een moord kunnen dus wijzen op een liquidatie.

Door geïnterviewden worden bij deze benadering, vanuit de *modus operandi*, ook weer kanttekeningen geplaatst. Een moordopdracht kan gefingeerd worden en de schutter kan doen alsof hij in een opwelling schoot. '*We laten het op een ongeluk lijken*', is bijvoorbeeld een citaat dat in onderschepte pgg-berichtgeving naar voren komt, in een gesprek tussen leden van een crimineel netwerk over een plan om iemand te doden. Dat vertelt althans een zaakofficier als we spreken over definities en moeilijkheden bij de operationalisatie van het begrip. Fingeren dat iemand zelfmoord heeft gepleegd door het vuurwapen bij het levenloze slachtoffer achter te laten, is daar ook een voorbeeld van.

Daarnaast zijn er doelgerichte moorden gepleegd die worden beschouwd als liquidatie (omdat het slachtoffer evident gerelateerd kan worden aan een criminele organisatie), terwijl geen sprake is van goede afscherming. Een voorbeeld is de moord op de broer van een kroongetuige, waarbij de schutter op camera's zichtbaar was en snel kon worden aangehouden.

Ook andersom is deze werkwijze vanuit de *modus operandi* niet waterdicht. Want soms blijkt een goed uitgevoerde moord bij nader inzien toch geen liquidatie te zijn in de zin van een criminele afrekening. Dat is bijvoorbeeld het geval bij een moord waarbij religieuze eerwraak het achterliggende motief is. De geïnterviewde sleutelinformanten beschouwen zo'n eerwraak-moord, zo'n 'religieuze moordaanslag', niet als liquidatie.¹² Ook kan het voorkomen dat het motief voor een moord in de relationele

¹¹ Dat geldt ook voor slachtoffers die zelf geen deel uitmaken van een criminele organisatie maar wel een relatie hebben met leden uit een crimineel verband, bijvoorbeeld als advocaat of familielid. In die gevallen kan een slachtoffer ook in verband worden gebracht met georganiseerde misdaad.

¹² In Engelstalige literatuur worden de begrippen 'contract killings' en 'assassinations' gehanteerd, die een bredere betekenis hebben (moordopdracht/ moordaanslag). Zo worden in Australië en Engeland opdrachtmoorden in de sfeer van relatieproblemen onder 'contract killings' geschaard. In Nederland wordt het begrip 'liquidaties' in politie- en justiekringen in principe gereserveerd voor moordaanslagen vanuit het criminele milieu. Dit laat onverlet dat soms niet duidelijk is vanuit welke hoek de moord is gepleegd. Bij moordaanslagen door buitenlandse politieke regimes wordt doorgaans ook gesproken over liquidaties. Dat een politieke moord vanuit het buitenland en het Nederlandse criminele milieu sterk met elkaar verweven kunnen zijn, illustreert bijvoorbeeld de moordaanslag op een Iraakees in Almere in 2015. De moord is uitgevoerd door een kopstuk uit een Nederlandse drugsorganisatie en de Nederlandse regering vermoedt dat deze is gepleegd in opdracht van het Iraanse regime.

sfeer ligt, maar dat het delict niettemin als liquidatie wordt beschouwd, omdat er een moordopdracht is gegeven vanuit het criminele milieu.¹³ Als een opdracht vanuit een criminele organisatie is gegeven, is nog niet altijd helder of de moord is ingegeven door een persoonlijk motief of een organisatiemotief. De vraag is ook of die twee aspecten goed uit elkaar kunnen worden gehaald.

In de analyse in dit rapport gaan we in principe uit van de definities die geïnterviewde politie- en justitiefunctionarissen zelf hanteren. Van daaruit kijken we, ondanks de vaak ontbrekende kennis over achtergrond en motief, wat *wel* bekend is over liquidaties. We sluiten bij de kwalitatieve analyse dus aan bij de werkdefinitie uit het opsporingsveld. Informatie die naar voren komt in opsporingsonderzoek over pogingen tot liquidaties en voorbereidingen tot liquidaties nemen we ook mee. Een uitzondering op die benadering is de definitie die we hanteren bij de telling van het aantal liquidaties in hoofdstuk 4. Om een telling mogelijk te maken, gaan we daarbij uit van een vastomlijnde definitie en operationalisatie, die in hoofdstuk 4 aan de orde komt.

¹³ In dit verband is de discussie over de moord op drugshandelaar Klaas Bruinsma illustratief. Die moord wordt doorgaans als een liquidatie beschouwd omdat Bruinsma zelf kopstuk was van een criminele organisatie en vermoedelijk opdrachtgever was van vele moorden in de jaren zeventig en tachtig. Zelf werd hij na een oplopende ruzie na een cafébezoek doodgeschoten. Volgens sommige auteurs is hier sprake van een liquidatie, volgens anderen een uit de hand gelopen 'dronkenmansruzie' (o.a. Slot, 2009, p. 14 e.v.; zie ook Klerks, 2000, p. 102).

3 Achtergrond en criminele context

In dit hoofdstuk wordt kort de achtergrond en criminele context geschetst van liquidaties en met name de veranderingen die sleutelinformanten de laatste jaren signaleren ten aanzien van die criminele context. Eerst staan we kort stil bij de achtergrond en motivaties en mogelijke veranderingen daarin, voor zover daar iets over bekend is vanuit de opsporing. De paragraaf daarna gaat in op recente ontwikkelingen op de drugsmarkt. Cocaïnehandel krijgt daarbij bijzondere aandacht vanwege de gesignaleerde groei van deze markt. Daarna komt de koppeling van drugsmarkten met liquidaties aan de orde en de recente aanhoudingen in liquidatiezaken. Bij gesignaleerde veranderingen beschrijven we elke keer eerst de bevindingen uit de vorige verkennende studie en vervolgens welke nieuwe inzichten er zijn.

Motieven en achtergrond liquidaties

In de vorige verkennende studie kwam naar voren dat liquidaties meestal het gevolg zijn van conflicten die spelen tegen de achtergrond van georganiseerde drugshandel. Die conflicten hebben dikwijls betrekking op leveringsproblemen of betalingsproblemen (een partij drugs verdwijnt of wordt geript of niet betaald) en de verantwoordelijke moet opdraaien voor de kosten. Een liquidatie is dan een uiterste middel om de schade te herstellen die voortkomt uit de verloren handelswaar. In het verlengde hiervan, is het een middel om te straffen en te intimideren. Daarnaast wordt een moord soms uitgevoerd om iemand het zwijgen op te leggen ('*silence by killing*'), als het vermoeden bestaat dat een persoon uit de eigen contreien praat met de politie. Een liquidatie kan een nieuwe liquidatie uitlokken en zodoende leiden tot vetes en tot een 'liquidatiegolf'.

Deze criminele achtergrond van liquidaties is door de tijd heen nauwelijks veranderd. Conflicten die spelen binnen de georganiseerde drugshandel vormen in algemene zin nog steeds het decor van liquidaties, zo komt in deze ronde naar voren in de afgenomen interviews en de bestudeerde documenten. Wel kan dit beeld nader worden ingevuld en enigszins worden bijgesteld, met name op basis van nieuwe inzichten uit gekraakte pgp-berichten, die informatie bevatten over liquidaties vanaf 2014. Geïnterviewde sleutelinformanten wijzen in gesprekken nu namelijk nadrukkelijker op het element van 'wraak' en 'straffen' als primaire grond voor de liquidaties. Zij zien dat in het afgelopen decennium bij nieuwe cocaïne groepen vaker dan voorheen personen uit de eigen organisatie worden geliquideerd vanwege gemaakte fouten bij de uitvoering van werkzaamheden, bijvoorbeeld fouten bij de voorbereiding of uitvoering van een liquidatie. Het idee dat een liquidatie een 'uiterste' middel is om conflicten te beslechten en dat de criminele organisatie eerst probeert minder zware middelen in te zetten – zoals bedreiging en mishandeling –, gaat niet langer op als gekeken wordt naar een deel van de liquidaties die in het afgelopen decennium zijn uitgevoerd.

De liquidatie is ook dienst gaan doen als een interne straf en als middel om binnen de eigen criminele groep wraak te nemen, zonder dat eerst naar een minder verregaande oplossing wordt gezocht. Het element van wraak uit zich ook in liquidaties van mensen die bereid zijn te verklaren en van de mensen in de bredere kring rondom deze getuigen. We gaan daar in hoofdstuk 5 nader op in, bij de bespreking van verbreding van excessief geweld. Voor nu is het van belang te stellen dat een liquidatie niet alleen begrepen kan worden vanuit het zakelijke motief een schuld te vereffenen of ander conflict te beslechten of een positie binnen de drugsmarkt te versterken. Sleutelinfor-

manten wijzen op de irrationele beweegredenen voor het geven van een moordopdracht met als primaire doel het nemen van wraak, het tonen van macht en het inboezemen van angst. Dit sluit aan bij de nadruk die Van de Port in 2001 (p. 99) legde op de verwevenheid van zakelijke en emotionele motieven bij liquidaties. Hij vroeg daarbij aandacht voor het feit dat de winst van een liquidatie voor de initiatiefnemer vooral gezocht moet worden in 'emotionele genoegdoening' en 'het vestigen van een gewelddadige reputatie'. Informatie over recente van liquidaties bevestigen dit motief van reputatie.

Recente ontwikkelingen op de drugsmarkt

In de vorige verkennende studie kwamen een aantal ontwikkelingen op de drugsmarkt naar voren die volgens geïnterviewden de achtergrond vormden van liquidaties. Het ging om de daling van de prijs van cocaïne en heroïne, de toename van de drugshandel en de toename van het aantal spelers dat op de drugsmarkt werkzaam is. Tegelijkertijd werd geconstateerd dat een deel van de belangrijke spelers uit de Hollandse netwerken was weggevallen (door liquidaties of aanhoudingen) en dat nieuwe spelers hun plek op de drugsmarkt hadden ingenomen. Deze ontwikkelingen leidden tot onrust op de markt en tot conflicten en machtsstrijd, onder meer uitend in een reeks liquidaties vanaf 2012. Door geïnterviewde sleutelinformanten werd met name gewezen op de opkomst van nieuwe groepen die zich, mede als gevolg van het wegvallen van oude kopstukken, vooral hadden gemengd in de internationale cocaïnehandel.¹⁴

Zowel de vestiging van nieuwe groepen op de cocaïnemarkt als de groei van de internationale cocaïnehandel heeft zich in de afgelopen jaren doorgezet, zo komt naar voren in de afgenomen interviews en in publicaties. Geïnterviewden accentueren de exorbitant grote geldbedragen die nu door cocaïnehandelaren worden verdiend. *'Dit zijn de multimiljonairs van nu'*, zo stelt bijvoorbeeld een geïnterviewde. De toegenomen omvang van cocaïnehandel uit zich onder andere in een toename van inbeslaggenomen drugs. Partijen drugs die in de afgelopen jaren in de havens in beslag zijn genomen, zijn qua omvang veel groter dan de hoeveelheden in de jaren daarvoor. Deels zou dat kunnen worden toegeschreven aan de inzage in PGP-berichten en het 'live' kunnen volgen van communicatie over drugs die Nederland worden binnengesmokkeld. Concrete informatie over locaties, containernummers en data van de aankomst van smokkelwaar leiden tot heterdaadsituaties, waarbij containers met drugs kunnen worden onderschept. Maar naast deze vergroting van pakkans door onderschepte pgg-berichten, menen geïnterviewde sleutelinformanten dat de partijen cocaïne die Nederland nu binnenkomen ook echt groter zijn dan daarvoor. Dit sluit aan bij cijfers over de productie en consumptie van cocaïne, die eveneens wijzen op een gegroeide cocaïnemarkt.¹⁵

In verschillende gesprekken verwijzen sleutelinformanten naar de verdwenen partij van 225 kilo cocaïne in de haven van Antwerpen in 2012. Het verdwijnen van die partij vormde aanleiding voor het conflict dat onder de naam 'Mocromaffia' bekend is geworden en leidde tot een liquidatiegolf, beginnend met de liquidatie in Antwerpen en de

¹⁴ Het jaar 2012 waarin de dubbele moord in de staatsliedenbuurt plaatsvond, werd gehanteerd als markeringpunt bij een vergelijking in de tijd. De periode voor 2012 werd gekenmerkt door de 'Hollandse netwerken', de periode na 2012 door de nieuwe cocaïne groepen. Bij die nieuwe groepen werd ook wel gesproken van 'mocromaffia', naar de titel van een boek van Laumans en Schrijver (2014) en verwijzend naar de ruime vertegenwoordiging van personen met een Marokkaanse afkomst. Niettemin maken personen met een andere etnische afkomst ook een aanzienlijk deel uit van deze nieuwe groepen cocaïnehandelaren. Zie verderop in dit hoofdstuk.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld rioolwateranalyses die een stijging van cocaïne load tussen 2011 en 2020 laten zien in Nederlandse steden (Van Laar et al. in de Nationale Drug Monitor, 2021, paragraaf 4.5; EMCDDA, 2021). Zie ook Van de Pol (2021).

dubbele liquidatie in de Staatsliedenbuurt in Amsterdam. Geïnterviewden merken op dat de veel grotere inbeslagnames van de afgelopen jaren – een vangst van 1.000 kilo cocaïne is geen uitzondering meer – dikwijls niet hebben geleid tot zichtbare reacties in de vorm van liquidaties of andere vormen van extreem geweld, zolang althans duidelijk is dat een ‘verdwenen’ partij door de politie in beslag is genomen. Criminele organisatie kunnen het zich klaarblijkelijk permitteren om iets kwijt te raken door de grote financiële winsten en zo’n verlies wordt kennelijk toch vaak opgelost zonder toepassing van geweld, zo merken zij op. De inbeslagnames hebben voornamelijk evenmin geleid tot een prijsstijging voor consumenten.

Verklaringen toename cocaïnehandel

In interviews en literatuur komen een aantal factoren naar voren die de toegenomen cocaïnesmokkel naar Nederland kunnen verklaren. Allereerst hebben politieke ontwikkelingen in Zuid-Amerika en in het bijzonder in Colombia geleid tot een grotere productie van cocaïne.¹⁶ Het aanbod van cocaïne vanuit Zuid-Amerika is daardoor sterk toegenomen. In de tweede plaats is de consumptie van cocaïne in Europa gegroeid en wordt Europa beschouwd als potentiële groeiemarkt voor cocaïnegebruik.¹⁷ Naast Spanje en België is Nederland het voornaamste land van bestemming, van waaruit verdere distributie naar Europese landen plaatsvindt. De goede infrastructuur in Nederland en Rotterdam als grootste haven van Europa zijn daar mede debet aan. In Nederland komt de meeste cocaïne in Rotterdam binnen via vrachtboten met containers.¹⁸ Corruptie is een voorwaarde voor succesvolle smokkel via de havens en de druk op havenmedewerkers neemt dan ook toe.¹⁹ In criminologische literatuur wordt ook gewezen op een onbedoeld gevolg van de toename van inbeslagnames, namelijk dat dit de productie en smokkel van cocaïne juist stimuleert in plaats van afremt, waardoor internationale cocaïnestromen niet worden gestopt maar, onbedoeld, worden geïntensiveerd.²⁰

In het kielzog van de toename van de internationale cocaïnehandel in Europa heeft een transformatie van drugstransportlijnen plaatsgevonden: bestaande smokkelroutes die van oudsher voor het internationale transport van hasj vanuit Marokko werden gebruikt, zijn door de ‘eigenaars’ van deze hasjlijnen gebruikt voor de smokkel van cocaïne. Groepen die zich traditioneel met de internationale hasjhandel bezighielden, hebben zodoende hun kennis omtrent smokkelroutes en hun internationale netwerk aangewend voor de cocaïnehandel. Daarmee zagen zij hun winsten exponentieel stijgen. Nieuwe groepen cocaïnehandelaren uit Nederland en België zijn op deze wijze snel groot kunnen worden.²¹ Personen met een Marokkaans etnische achtergrond zijn oververtegenwoordigd in deze groepen.²²

Dat betekent echter niet dat alle cocaïnesmokkelaars uit Nederland met een Marokkaanse achtergrond de route via Marokko gebruiken voor hun cocaïne-transport. Het betekent evenmin dat personen met een andere etnische afkomst geen deel uitmaken

¹⁶ Het gaat dan om het geïntroduceerde wettelijke verbod op de besproeiing van cocaplanten met bestrijdingsmiddelen (omwille van het milieu) en om de vredesafspraken in Colombia met FARC, waardoor meer groeiperingen zich met cocaïneproductie zijn gaan bezighouden. (onder andere Leistra, 2020; Van der Pol, 2021; Boekhout van Solinge, 2021)

¹⁷ EMCDDA (2019;2021); Boekhout van Solinge (2021). Inmiddels wordt Europa gezien als het ‘epicentrum’ van de internationale cocaïnehandel (EMCDDA, 2021).

¹⁸ Boerman et al. (2017), Staring et al. (2019), Roks et al. (2021), Meeus (2021).

¹⁹ Staring et al. (2019), Meeus (2019).

²⁰ Zo stelt Paoli (2013) dat heel wat schade van georganiseerde criminaliteit juist het gevolg is van criminaliteitsbeleid en interventies van de overheid, bijvoorbeeld van het handhavingsbeleid.

²¹ Onder andere Voeten (2020), Boekhout van Solinge (2021).

²² In het European Drug Report uit 2019 wordt geadviseerd om het groeiende belang van Noord-Afrika en in het bijzonder Marokko te erkennen voor de cocaïnesmokkel naar Europa, als ook de betrokkenheid van Marokkaanse criminele groepen bij de cocaïnehandel in Europa. Het advies luidt ook om in deze context oog te hebben voor de relaties tussen cocaïne- en hasjhandel (EMCDDA, 2019).

van deze nieuwe cocaïnenetwerken. Personen van andere komaf vormen een aanzienlijk deel van deze netwerken, het gaat dan vooral om personen van Nederlandse, Antilliaanse en Surinaamse komaf.

Multi-etnisch en multi-drugs

Naast nieuwe cocaïnegroepen die worden gedomineerd door mensen van Marokkaanse afkomst, zijn nog uiteenlopende andere criminele netwerken actief op de internationale cocaïnemarkt. Zij opereren in wisselende samenstelling, al naar gelang het uitkomt. Er zijn Hollandse netwerken te zien, de kamperswereld is vertegenwoordigd, motorclubs mengen zich in de cocaïnehandel, als ook Albanese criminele groepen en netwerken die worden gedomineerd door mensen met een Turkse achtergrond. Hoewel binnen een groep één etniciteit achtergrond kan overheersen, kunnen de meeste netwerken multi-etnisch worden genoemd.²³ Daar komt bij dat in de coördinatie en uitvoering soms wordt samengewerkt met mensen uit Oost-Europa en dat kopstukken uit Nederland contact onderhouden met leden van criminele organisaties uit andere landen zoals Italië en Ierland, zo vertellen geïnterviewden (onder andere gebaseerd op pgg-berichtgeving). Ontmoetingen tussen hoofdrolspelers van internationale criminele cocaïneorganisaties vinden onder andere plaats in Malaga. Daarnaast wordt regelmatig verbleven in het buitenland, bijvoorbeeld in Marokko, Dubai (Verenigde Arabische Emiraten), Ierland en Zuid-Amerika.

Voorts beperken criminele netwerken zich vaak niet tot het smokkelen en verhandelen van één soort drugs, maar combineren zij cocaïnehandel met andere verdovende middelen. De smokkel en handel (en productie) van andere drugs zoals heroïne, hennep en synthetische drugs is in het afgelopen decennium volop gecontinueerd maar wordt nu vaker gecombineerd. Heroïnesmokkel is van oudsher vooral in handen van mensen met een Turkse komaf en woonwagbewoners in Zuid-Nederland deden lange tijd vooral xtc, maar ook in deze werelden is de handel in cocaïne er in sterkere mate bij gekomen. Daarnaast zijn motorclubs ook sterker betrokken geraakt bij de markt van synthetische drugs en zijn Antilliaanse etnische netwerken, bijvoorbeeld in Zeeland, actief bij de handel in hennep.²⁴ Zoals in de vorige verkennende studie al naar voren kwam, zijn duidelijke onderscheidingen tussen groepen die lange tijd bestond – type drugs en type groep – minder goed te maken. Die ontwikkeling heeft zich doorgezet.

Een nieuwe ontwikkeling die zich de afgelopen jaren wel heeft voorgedaan, op het terrein van synthetische drugs, is de ontmanteling van grote *crystal meth* laboratoria (methamfetamine) in Nederland, veelal in Zuid-Nederland. De *crystal meth* die hier wordt geproduceerd, gaat voor export naar Oost-Europa. Terwijl in de synthetische drugslabs al langere tijd arbeidsmigranten uit Oost-Europa werden aangetroffen, zijn bij de productie van *crystal meth* ook personen uit Midden- en Zuid-Amerika betrokken. Het gaat zowel om grote spelers van criminele organisaties als om laboranten (zogenoemde 'koks') voor het werk in de labs. Een voorbeeld daarvan is de grote ontmantelde *crystal meth*-organisatie die opereerde in Nederland maar werd geleid en gecoördineerd door een man uit Chili. Deze Chileen haalde laboranten uit Mexico naar Nederland toe en werkte hier samen met personen van Nederlandse en Marokkaanse komaf.

²³ Naast kopstukken en centrale kaders van criminele organisaties, kan binnen de uitvoering weer sprake zijn van andere sociale en etnische samenstelling. Recent (2020-2021) zijn er bijvoorbeeld uithalers uit de haven van Rotterdam en Antwerpen afkomstig uit Amsterdam Zuidoost en veelal van Antilliaanse komaf. En zijn arbeidsmigranten uit Oost-Europa actief in laboratoria waar synthetische drugs worden gemaakt.

²⁴ Onder andere Wevers-Kapitein et al. (2020).

Drugsmarkten en liquidaties

Liquidaties die in het afgelopen decennium zijn gepleegd, kunnen gerelateerd worden aan verschillende drugsmarkten en verschillende criminele netwerken. Naast liquidaties en pogingen daartoe die zijn gepleegd vanuit nieuwe cocaïnegroepen, zijn ook liquidaties gepleegd vanuit criminele groepen die zich bewegen op de heroïenmarkt en groepen die actief zijn in de hennephandel of de synthetische drugs. Liquidaties die opzichtiger zijn qua gebruik van geweld en daardoor sterker opvallen, kunnen vaak echter gerelateerd worden aan nieuwe groepen cocaïnehandelaars, in tegenstelling tot liquidaties die vanuit andere drugscircuits worden gepleegd en doorgaans minder aandacht krijgen. *'Die doen het niet zo in de openheid'*, aldus een politiefunctaris over bijvoorbeeld liquidaties gerelateerd aan de heroïenmarkt.²⁵ Daarnaast kenmerken de opzichtige liquidaties vanuit deze nieuwe groepen zich in bepaalde opzichten door een andere stijl van werken en andere mentaliteit, zoals in hoofdstuk 5 en 6 aan de orde zal komen.

In dit rapport doen we verslag van nieuwe ontwikkelingen die opsporingsfunctionarissen signaleren vanuit de uitvoering van hun opsporingswerk. De nieuwe ontwikkelingen die in de door ons afgenomen interviews worden gesignaleerd ten aanzien van het fenomeen liquidaties, zijn in hoofdzaak gerelateerd aan de nieuwe cocaïnegroepen. Om die reden gaan hoofdstuk 5 en 6 vooral over de groepen waar zich nieuwe ontwikkelingen voordoen. Dit rapport geeft dus, zoals in de inleiding al is benoemd, geen representatief beeld van *alle* gepleegde liquidaties in de afgelopen jaren, maar is gefocust op veranderingen en gesignaleerde ontwikkelingen.

Aanhoudingen en strafzaken

In de afgelopen periode zijn veel aanhoudingen verricht van personen die verdacht worden van betrokkenheid bij liquidaties. Het gaat om vermoedelijke opdrachtgevers, schutters, uitvoeringsgroepen en tussenpersonen. Een deel van de strafzaken loopt of gaat binnenkort van start en in een deel van de zaken is er al een vonnis van de rechter. Een paar voorbeelden van lopende of net afgeronde zaken: de zaak Eris is in augustus 2021 gestart met de inhoudelijke behandeling. De zaak is gericht tegen leden van de motorclub Caloh Waloh, die verdacht wordt van het in georganiseerd verband (laten) uitvoeren van minimaal vijf moorden in 2017. Het gaat om zeven verdachten. De zaak Marengo loopt momenteel en is gericht tegen een criminele organisatie die verdacht wordt van het (laten) plegen van zes moorden en vier pogingen tot moord, gepleegd tussen 2015 en 2017. In totaal staan zeventien verdachten terecht. Zowel in Marengo als in Eris wordt gebruikgemaakt van een kroongetuige, daarnaast is sprake van nog andere getuigen.

De strafzaak Himalaya liep in het voorjaar van 2021 en was gericht tegen een organisatie die zich bezighield met liquidaties. Het ging in de tenlastelegging om drie moorden en twee pogingen tot moord, gepleegd in 2014 en 2015. Het OM eiste voor de hoofdverdachte in deze zaak, die de leiding had en opdrachten gaf, een levenslange vrijheidsstraf.²⁶ Iets langer geleden liep de strafzaak Bosnië, in 2019, en deze was gericht tegen een criminele organisatie bestaande uit zes personen, die verdacht werden van twee moorden en vier pogingen tot moord in 2015 en 2016. Twee van de zes verdachten, waaronder de opdrachtgever, zijn veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Ook loopt momenteel de zaak Vandroos (tegen Willem Holleeder) in

²⁵ Daarnaast zijn er vermoedelijk vanaf 2012 meer liquidaties gepleegd vanuit de nieuwe cocaïnenetwerken, hoewel we daar geen cijfers over hebben. In het Nationaal Dreigingsbeeld van 2017 komt naar voren dat van de 98 (pogingen tot) liquidaties die geteld zijn tussen 2013 en 2015, een derde gerelateerd kan worden aan cocaïnehandel (Boerman et al., 2017).

²⁶ De hoofdverdachte is na de eis van levenslang verklaringen af gaan leggen over moorden waar hij zelf bij betrokken is geweest. De strafzaak is daarom verlengd.

hoger beroep. Door de rechtbank is hij eerder veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf voor de leidinggevende rol bij vijf moorden een poging daartoe, gepleegd tussen 2002 en 2006.

4 Aantal liquidaties

Dit verkennende onderzoek is gericht op *kwalitatieve* uitspraken over het fenomeen liquidaties. Niettemin presenteren we in dit hoofdstuk enkele cijfers over het aantal getelde liquidaties. Dat doen we om een algemeen beeld te geven van de omvang van het fenomeen; gaat het om enkele gevallen, om tientallen of om honderden liquidaties per jaar? Het betreft een telling waarmee we de omvang van het aantal geslaagde liquidaties bij benadering kunnen weergeven.

Definitie en werkwijze telling

Onder liquidatie verstaan we een incident met een of meerdere dodelijke slachtoffers waarbij de *modus operandi* wijst op een vooraf geplande, doelgerichte moord vanuit een crimineel verband. Het motief van de moord hoeft vanuit deze operationalisatie niet bekend te zijn om een moord als liquidatie te kenschetsen. Een incident is als liquidatie voor dit overzicht meegenomen indien aan de volgende voorwaarden is voldaan:

- 1 er is sprake van een of meerdere dodelijke slachtoffers;
- 2 de *modus operandi* wijst op een vooraf geplande, doelgerichte moord (bijvoorbeeld door aanwezigheid van een uitgebrande vluchtauto);
- 3 het slachtoffer en/of dader kan in verband gebracht worden met een georganiseerd crimineel verband.

Criterium 2 heeft als doel om impulsieve, niet vooraf geplande daden uit te sluiten, bijvoorbeeld een uit de hand gelopen ruzie of uit de hand gelopen roofoverval.

Criterium 3 heeft als doel om vooraf geplande moorden die vanuit de privésfeer zijn gepleegd, uit te sluiten (bijvoorbeeld een religieuze eerwraak, een crime passionel of een moord die voortkomt uit een familieruzie of burencrisis). Criterium 3 wordt door ons ruim uitgelegd. In algemene zin geldt: als evident is dat het een moord betreft in de privésfeer, hebben we deze uitgesloten. Zo niet, dan hebben we het incident meegenomen (mits uiteraard ook aan criterium 1 en 2 is voldaan). Dat betekent dat als uit de *modus operandi* kan worden afgeleid dat de moord goed is gepland en voorbereid (criterium 2) maar onbekend is vanuit welke hoek de aanslag komt, we dit incident in principe hebben meegenomen. Criterium 3 betreft dus feitelijk een uitsluitingscriterium. Moordaanslagen op personen die zelf geen deel uitmaken van criminele organisaties maar door hun beroep of familieband wel in verband staan met een criminele organisatie, tellen we ook mee.

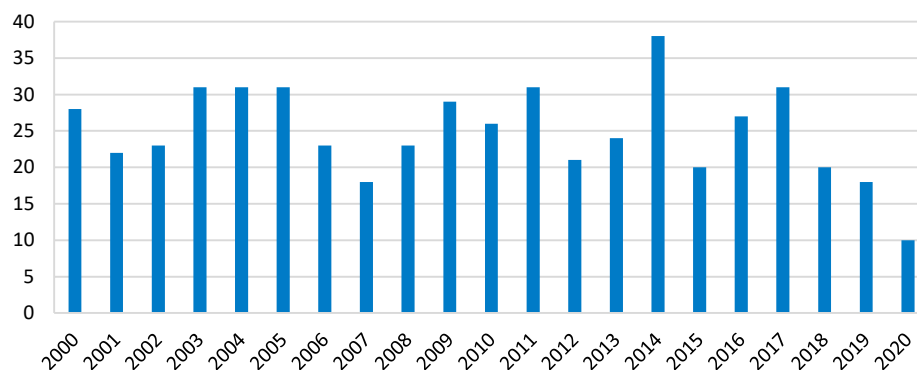
Liquidaties waarbij vermoed wordt dat de moordopdracht van een politiek regime of politieke groep afkomstig is, zijn ook in het overzicht meegenomen (zoals de moord op een Iraniër 2017 in Den Haag).

Verder zijn liquidaties in het buitenland van Nederlanders meegerekend, als die gerelateerd kunnen worden aan georganiseerde criminaliteit in Nederland. Ze zijn in dit overzicht opgenomen omdat het Nederlandse slachtoffers betreft en de liquidatie gerelateerd kan worden aan het criminele milieu in Nederland. Daarnaast zijn liquidaties meegeteld van personen uit het buitenland die in Nederland zijn omgebracht, als deze gerelateerd kunnen worden aan een crimineel milieu in Nederland.

Voorts zijn ook incidenten meegeteld waarbij de verkeerde persoon doelwit is geworden van de moordaanslag en daarbij dodelijk is getroffen (de 'vergismoorden'), als ook de incidenten waarbij toevallige omstanders dodelijk zijn getroffen door een moordaanslag.

Alleen voltooide liquidaties zijn voor dit overzicht meegenomen. Pogingen zijn niet meegerekend, ook niet als slachtoffers daar blijvend letsel aan hebben overgehouden. Vermissingen zijn evenmin meegerekend, ook niet als de politie vermoedt dat de vermiste is geliquideerd. We volgen hiermee de werkwijze die we hanteren bij het opstellen van de jaarlijkse factsheet over aantal liquidaties (zie bijlage 2 voor een beschrijving van de informatievergaring van incidenten daarbij).²⁷ In figuur 3.1 is het aantal liquidaties in Nederland af te lezen vanaf het jaar 2000.

Figuur 3.1 Aantal liquidaties in Nederland

Het aantal liquidaties schommelde sinds het jaar 2000 lange tijd gemiddeld tussen de 20 en 31 per jaar, met uitschieters naar boven (38) en naar beneden (18). Zoals in de figuur is af te lezen, daalt het aantal liquidaties sinds 2018: naar 20 liquidaties in 2018, naar 18 in 2019 en verder dalend naar 10 liquidaties in het jaar 2020. Vooral de daling van in dat laatste jaar is opmerkelijk en laat een laagterecord zien. Mogelijke verklaringen hiervoor beschrijven we in de volgende paragraaf.

Ondanks deze afname, is het absolute aantal 'vergismoorden' niet afgenomen. Met de term 'vergismoord' wordt bedoeld op een moord waarbij een verkeerd persoon door de schutter(s) als beoogde doelwit werd aangezien en deze 'per vergissing' is gedood. Van de tien liquidaties in 2020 is bij twee moorden geschoten op de verkeerde persoon. In 2018 waren er ook twee vergismoorden en in 2017 was sprake van één vergismoord. Tussen 2013 en 2016 waren er minimaal negen vergismoorden.²⁸

Verklaringen voor recente daling

Uit de afgenomen interviews met sleutelinformanten komen een aantal factoren naar voren die een mogelijke verklaring bieden voor de sterke afname van het aantal liquidaties in 2020. In de eerste plaats kan het grote aantal aanhoudingen van kopstukken ertoe hebben geleid dat minder moordopdrachten zijn gegeven in de afgelopen jaren. In de (Extra Beveiligde) penitentiaire inrichting zal daar immers minder gelegenheid voor zijn dan daarbuiten. Naast kopstukken van criminele drugsorganisaties die een leidinggevende rol bij liquidaties vervulden, zijn ook personen aangehouden die als schakel fungeren tussen opdrachtgever en uitvoering, de zogenaamde 'moordmakelaars'. Dit zou ertoe hebben kunnen leiden dat er minder

²⁷ We kunnen niet uitsluiten dat de verschillen tussen het aantal liquidaties tot en met 2018 en na 2018 een registratie-effect te zien geven, omdat de dataverzameling via een andere weg is verlopen. Zie bijlage 2 voor een beschrijving van de verzameling van incidenten. De dalende trend die we signaleren sinds 2018, komt echter overeen met de trend die in andere overzichten van moord/ liquidaties naar voren komt (zoals van Moordatlas.nl en in een intern cijferoverzicht 2017-2019 van de landelijke eenheid).

²⁸ We hebben geen gegevens op casusniveau van de periode voor 2013. Volgens een overzicht van Slot (2021) is het aantal vergismoorden het afgelopen decennium sterk toegenomen.

mensen beschikbaar zijn voor het organiseren en het laten uitvoeren van een moord en de voorbereiding ervan. In het verlengde hiervan wijzen verschillende sleutelinformanten op de relatief hoge straffen die zijn opgelegd aan personen die al zijn veroordeeld.²⁹

In de tweede plaats heeft de mogelijkheid om 'live' mee te kijken met ontsleutelde ppg-berichten ervoor gezorgd dat de opsporing verschillende liquidaties heeft kunnen voorkomen door vroegtijdig in te grijpen, zo stellen althans verschillende geïnterviewden. Daar wordt door sommigen wel de nuance bij gemaakt dat veel bedreigingen die in chats worden geuit, uiteindelijk niet leiden tot geweldsdaden. Daardoor is niet bekend hoeveel liquidaties daadwerkelijk zijn voorkomen.

In de derde plaats bestaat de indruk dat spelers van criminele drugsnetwerken het even 'wat rustiger aan' zijn gaan doen, als gevolg van de vele aanhoudingen, politieacties, inbeslagnames en opsporingszaken. Of ze zijn naar het buitenland gegaan om in de luwte te kunnen verkeren. Deze verklaring zou dus kunnen wijzen op een afschrikwekkende werking op korte termijn. Zoals een opsporingsfunctionaris zegt op de vraag naar een mogelijke verklaring voor de afname van het aantal liquidaties:

'Het kan zijn doordat toch een heel aantal belangrijke spelers uit die wereld zijn opgepakt. (...) Ik denk zelf altijd, en dat is ook een beetje terugkijkend in een wat langere tijd als er een paar flinke arrestaties zijn geweest, dat een deel van de onderwereld ook even de adem inhoudt, even rust in de tent, dat kan ook een effect zijn. Die [straf]processen lopen. De buitenwereld weet nog niet wat er aan opsporingsonderzoeken loopt en of je als betrokkene ook in de gaten loopt; er is een zekere terughoudendheid (...).'

Verschiede geïnterviewden menen tegelijkertijd dat de criminele organisaties (nog) niet zijn uitgeschakeld door de aanhoudingen. Dat komt volgens hen bijvoorbeeld tot uiting in de vele drugstransporten die gewoon doorlopen en in de omvang van de inbeslagnames. Een aantal benadrukt daarbij dat de vetes die er waren tussen criminele groepen en personen die nu vastzitten, nog steeds bestaan en zullen worden uitgevochten zodra de gelegenheid zich voordoet. Een politiefunctaris:

'Het conflict is er (...) de aanhoudingen zijn van grote invloed geweest op het aantal liquidaties, alleen de vraag is hoe lang dat standhoudt. En verplaatst het zich of krijg je een andere methode.'

Met andere methode wordt dan bijvoorbeeld bedoeld op vermissingen, het wegmaken van een lichaam. Als het gaat om de beveiliging in de EBI, zijn een aantal sleutelinformanten er overigens niet gerust op dat de aangehouden kopstukken helemaal zijn uitgeschakeld nu ze in detentie zitten. Mochten er straks levenslange gevangenisstraffen worden opgelegd, zo is de gedachte, wat heeft men in de gevangenis dan nog te verliezen bij het gebruik van extreem geweld?

²⁹ Er zijn afgelopen jaren relatief hoge straffen opgelegd voor zowel schutters (tussen 20 en 25 jaar en levenslang) als opdrachtgevers (levenslang). Ook voor veroordeelden voor poging tot moord zijn hoge straffen opgelegd, onder andere in het onderzoek Tandem, uitspraak Rechtbank A'dam, 20 juli 2017. De rechter gaf in deze zaak hogere straffen dan de OvJ had geëist voor twee schutters die veroordeeld werd voor poging tot liquidatie. Uit het vonnis: *'De omstandigheden dat [het slachtoffer] de aanslag heeft overleefd maakt het meedogenloze handelen van verdachten niet minder ernstig en de noodzaak tot bescherming van de maatschappij tegen verdachten niet minder groot' (...) tegen personen die bereid en in staat zijn om als moordcommando op te treden, dient de maatschappij het meest beschermd te worden.'* (ECLI:RBAMS:2017:5136)

Invloed coronamaatregelen

Tot slot kan gekeken worden naar de mogelijke invloed van COVID-19 en de coronamaatregelen op het aantal gepleegde liquidaties. Sommige geïnterviewden stellen dat de vrijheidsbeperkende maatregelen mogelijk iets hebben bijgedragen aan het relatief lage aantal liquidaties in het jaar 2000. Het gaat dan vooral om de rust op straat als gevolg van sluiting van horeca, winkels en als gevolg van de avondklok. Deze omstandigheden hebben het plegen van een liquidatie minder makkelijk gemaakt omdat de aanwezigheid op straat meer opviel, vooral in de avond en nacht. *'Als je gaat rijden met een Audi7 met allemaal mannen erin, dan ben je de enige die rondrijdt, en dat is een risico, het heeft hen wel beperkt. Daar ben ik van overtuigd'*, aldus een justitiefunctionaris. Daarnaast zullen potentiële slachtoffers van liquidaties tijdens de lockdown minder op straat zijn geweest, wat de uitvoering van een liquidatie heeft kunnen belemmeren.

Voor opsporingsfunctionarissen die bedreigd werden, bood de avondklok een veiliger omgeving in de avond en nacht, omdat mensen die na negen uur nog op straat waren, sneller werden opgemerkt. Daarnaast was er door de lockdown minder gelegenheid voor mensen uit een crimineel netwerk om elkaar te ontmoeten in horeca. Overigens lijkt de internationale cocaïnesmokkel naar Nederland niet te hebben geleden onder de coronarestricties, gezien de grote inbeslagnames in het eerste deel van 2020. *'Corona, daar heeft de hele criminele markt geen last van. De cocaïnemarkt is gewoon doorgegaan'*, aldus een opsporingsfunctionaris.³⁰

Kanttekeningen bij daling

Bij de dalende trend en het relatief lage aantal liquidaties in 2020 passen een aantal kanttekeningen. De pogingen zijn, zoals gezegd, niet meegerekend. Het is goed mogelijk dat het aantal pogingen niet is gedaald of dat deze zelfs zijn gestegen. Nieuwe trends in excessief geweld uiten zich niet alleen in geslaagde liquidaties maar evenzeer in pogingen, als ook in voorbereidende handelingen.

Daarnaast zijn vermissingen van mensen uit het criminele milieu niet meegerekend in dit overzicht. Bij sommige vermissingen, bijvoorbeeld de vermissing sinds 2019 van een Nederlands Marokkaanse vrouw die actief was in een internationaal cocaïnesmokkelnetwerk, gaat de politie uit van een liquidatie. In 2020 zijn er meerdere vermissingen geweest waarvan geïnterviewde sleutelinformanten uit de betreffende regio rekening houden met het scenario dat de vermisten zijn ontvoerd en geliquideerd. Het betreft hier dus het *dark number* van liquidaties.

Daarnaast zijn er in 2020 voor zover bekend geen liquidaties in het buitenland van Nederlandse personen geweest. In de voorgaande jaren zijn er elk jaar 3 tot 5 in het buitenland gepleegd. De vraag is of de coronamaatregelen wellicht van invloed zijn geweest op liquidaties in het buitenland.

Een ander punt dat bij de dalende trend moet worden opgemerkt, is dat het aantal vergismorden de afgelopen jaren niet is afgenomen, zoals eerder in dit hoofdstuk naar voren kwam. Zulke 'vergissingen' kunnen worden gezien als indicatie van een slordige werkwijze bij de uitvoering van liquidaties en als indicatie van de slachtoffers die vallen buiten het criminele circuit. Hier komen we in de volgende hoofdstukken op terug.

Naast liquidaties, zijn er afgelopen jaren ook andere vormen van doelgericht excessief geweld te zien waar verschillende geïnterviewden expliciet op wijzen in het gesprek

³⁰ In het eerste deel van 2020 is er al meer cocaïne in beslag genomen (26K) dan de helft van het jaar 2019 (40K). Dit zijn cijfers van de douane (Nationale Drug Monitor 2020, p 574).

over liquidaties. Het gaat om beschietingen op woningen en het plaatsen van explosieven (brandbommen en granaten) bij woningen en bedrijven.³¹ Daar zijn voor zover bekend geen dodelijke slachtoffers bij gevallen. Deze incidenten komen uit de hoek van criminele organisaties en zijn voor zover bekend in verband te brengen met drugs. Vermoedelijk zijn ze bedoeld om te bedreigen en te intimideren. De aanslagen op de gebouwen van de Telegraaf en de Panorama in 2018 zijn daar ook een voorbeeld van, als ook de recente bedreigingen aan het adres van medewerkers van een fruitbedrijf in Gelderland.

Tot slot. De nieuwe ontwikkelingen ten aanzien van het fenomeen liquidaties die in interviews door sleutelinformanten aan de orde zijn gesteld (en in de volgende hoofdstukken centraal staan), komen niet tot uiting in het cijfermatige overzicht dat in dit hoofdstuk is gepresenteerd. Het gaat om veranderingen in de *aard* van het verschijnsel, die zich niet goed laten uitdrukken in een cijfermatig overzicht. Een dalend aantal liquidaties laat onverlet dat de liquidaties die wél hebben plaatsgevonden, extremer kunnen zijn qua geweldstoepassing. Ook kan de specifieke strafrechtelijke context van meer aanhoudingen en meer lopende rechtszaken tegen kopstukken, leiden tot verschillende parallel lopende ontwikkelingen: een daling van het aantal geslaagde liquidaties en tegelijkertijd de manifestatie van excessiever geweld, uitend in (pogingen tot) liquidaties maar ook in andere vormen van geweld zoals bedreigingen, vermissingen, beschietingen en plaatsing van explosieven. Verder is van belang te benadrukken dat de gesignaleerde nieuwe ontwikkelingen in de aard van het fenomeen niet alleen betrekking hebben op de afgelopen jaren (waarin het aantal liquidaties daalde), maar op een wat langere periode, mede omdat de gekraakte pgg-berichten kennis hebben gegenereerd over de achtergrond en werkwijze bij liquidaties vanaf 2014.

³¹ In Rotterdam is in 2020 bijvoorbeeld door twee personen uit Amsterdam in een nacht op drie woningen en een bedrijfspand geschoten. Verondersteld wordt dat dit samenhangt met een partij gestolen cocaine. In een andere zaak is door personen uit Amsterdam een explosief bij een woning in Rotterdam geplaatst. De zaken zijn gebundeld in TGO Pot en inmiddels voor de rechter geweest (parketnummer 10/811028-20). Ook in andere regio's (zoals in Oost-Nederland en Brabant) zijn afgelopen jaar dergelijke incidenten geweest.

5 Verbreding van excessief geweld

In de vorige verkennende studie werd een ruwere werkwijze geconstateerd bij de uitvoering van liquidaties. De grove en slordige werkwijze werd toegeschreven aan de onervarenheid van schutters in combinatie met de grote beschikbaarheid van zware volautomatische vuurwapens. We constateerden dat liquidaties dikwijls klungelig worden uitgevoerd, waardoor ook geregeld per vergissing iemand wordt gedood en omstanders risico lopen om dodelijk getroffen te worden. Deze *colletaral damage* werd vooral toegeschreven aan gebreken in de uitvoering en aan een *overkill* aan geweld bij een nieuwe groep onervaren *home grown* schutters, die tegen betaling bereid zijn een moord te plegen. De verlaging van de drempel om een moord te plegen werd in verband gebracht met de mentaliteit van schutters, die minder zouden schromen om vuurwapengeweld toe te passen als daar geld mee verdiend zou kunnen worden. Bovendien zou het plegen van een moord een statusverhogend effect hebben voor schutters.

Nu uit opsporingsonderzoek (o.a. ppg-berichtgeving) meer informatie voorhanden is over de achtergrond en communicatie omtrent de moordopdrachten, kunnen we dit beeld nuanceren en aanvullen. Die grofheid bij de uitvoering blijkt namelijk evenzeer te kunnen worden toegeschreven aan de werkwijze van de opdrachtgever. Enerzijds gaat het dan om een grove intimiderende opstelling die zich uit in verbreding van het doelwit waar excessief geweld tegen is gericht. Anderzijds gaat het om aansturing op afstand door de inzet van digitale middelen en het opdelen van taken. In dit hoofdstuk gaan we in op de grove werkwijze vanuit de leiding van criminele organisaties, die tot uiting komt in verbreding van het excessieve geweld. In het volgende hoofdstuk wordt de relatie besproken tussen de aansturing (inzet van digitale middelen) en de slordige uitvoering.

Mentaliteit

Veel geïnterviewde sleutelinformanten signaleren, mede op basis van ppg-berichten, een verharde mentaliteit bij opdrachtgevers van liquidaties. Zij noemen enerzijds de onverschilligheid ten aanzien van een mensenleven en anderzijds de haast, het ongeduld en het ogenschijnlijke gemak waarmee opdrachten tot moord soms worden gegeven. Een geïnterviewde zegt bijvoorbeeld:

'Het gaat met zo'n enorm gemak en er wordt over mensenlevens totaal respectloos gesproken dat het ook helemaal niet meer uitmaakt waarom iemand moet worden doodgeschoten. Er lijkt gewoon geen enkele morele afweging, helemaal niets.'

Een onverschillige houding wordt ook gesignaleerd in de reactie op vergismorden. Zo zegt een opsporingsfunctionaris:

'Ik krijg soms het gevoel dat het nou echt niet uitmaakt of er nou eentje meer of minder sterft bij wijze van spreken (...) Uit gesprekken die je langs ziet komen, krijg je nou niet het idee dat ze nu heel erg wakker liggen van dat de verkeerde doodgeschoten is. Behalve dat het irritant is want dan moeten ze nog een keer op pad. (...) en dat degene die ze hadden moeten hebben, is gewaarschuwd en dus gaat onderduiken. Dat is de reactie die je ziet. Niet goh wat erg dat we de verkeerde hebben gedaan, maar vooral goh wat erg dat we de verkeerde hebben gedaan want dat zorgt ervoor dat de juiste ehhh [op de hoogte is van het moordplan].'

Die onderkoelde houding ten opzichte van het nemen van een leven uit zich, behalve in ontsleutelde cryptocommunicatie, in de uitbreiding van dodelijk geweld naar een bredere doelgroep. Uit interviews en casuïstiek kan een glijdende schaal in die bredere geweldstoepassing worden afgeleid en kunnen we een onderscheid maken in grofweg drie categorieën waarin die verbreding zich manifesteert. In de eerste plaats gaat het om mensen uit de eigen geledingen die gestraft worden voor hun gedrag; de liquidatie als interne straf en om anderen uit de groep in het gareel te houden. In de tweede plaats blijken liquidaties soms opzettelijk in het bijzijn van familie en kinderen worden uitgevoerd omwille van het intimiderende effect. In de derde plaats breidt het dodelijke doelgerichte geweld zich uit naar de kring buiten het criminele milieu, naar personen die geen onderdeel uitmaken van een criminele organisatie.

Opoffering van de 'eigen' mensen

In de eerste plaats lijken mensen uit de eigen criminele groep sneller slachtoffer te worden van een liquidatie, als zij een fout hebben gemaakt of in de ogen van de leidinggevende een mogelijk risico kunnen gaan vormen. Dat is althans de indruk van geïnterviewden, en dat kwam in hoofdstuk 3 al aan de orde, bij de bespreking van wraak en interne bestraffing als motief voor liquidaties. Een functionaris zegt daarover:

'Wat ik wel kenmerkend vind en het verschil tussen [oude netwerken] en [nieuwe netwerken] is het gemak waarmee moorden worden gepleegd. (...) Dus waar je voorheen nog zag: voordat iemand wordt vermoord, worden eerst boetes opgelegd aan eigen mensen en wordt hen de gelegenheid gegeven om nog iets goeds te doen voor de organisatie, dus er is veel meer aan vooraf gegaan voordat iemand uiteindelijk wordt vermoord. Als iemand een levensgrote bedreiging is voor de organisatie of voor een persoon, dan wordt iemand pas vermoord, terwijl ik zie binnen de huidige [criminele netwerken] dat een hele kleine aanleiding al een reden kan zijn om iemand te laten vermoorden. En dat juist gekozen wordt voor een moord om te laten zien dat ze niet met zich laten sollen.'

Verschillende geïnterviewden wijzen erop dat de 'eigen' mensen voor relatief kleine misstappen worden gedood om te laten zien dat leidinggevendenden binnen een criminele organisatie 'niet met zich laten sollen' en om een signaal af te geven, mensen te intimideren en de eigen macht te tonen.³² Geïnterviewden spreken in deze context over een 'afrekencultuur' binnen de eigen criminele organisatie waarbij wraak en machtsvertoon de centrale drijfveren vormen. We kunnen hieruit afleiden dat het gaat om een gewelddadige 'performance', een notie die aansluit bij wat Van de Port aanduidde als het vestigen van een gewelddadige reputatie van de leiding binnen de eigen organisatie (2001, p. 99). Het principe van vertrouwen, dat bij georganiseerde criminaliteit doorgaans een cruciaal element is voor succesvolle criminele samenwerking, lijkt hier plaats te maken voor onderling wantrouwen, angst en de aanwezigheid van (de dreiging met) doelgericht dodelijk geweld.³³ Loyaliteit naar mensen binnen de eigen criminele organisatie blijkt in deze situaties in elk geval niet (langer) het uitgangspunt.

Een niet-loyale houding vanuit de leiding naar mensen uit de eigen groep uit zich ook in moordopdrachten die snel dienen te worden uitgevoerd en waarbij schutters lijken te worden opgeofferd. Verschillende geïnterviewden wijzen op het feit dat de haastige

³² Dat laat overigens onverlet dat het merendeel van de conflicten binnen de georganiseerde drugshandel mogelijk wel op min of meer vreedzame wijze wordt opgelost. Bij deze analyse gaan we uit van de zaken waarbij sprake is van een liquidaties, waarbij de aanloop laat zien dat er geen tussenstappen zijn gezet. Zie ook verderop.

³³ Zie over vertrouwen onder andere Spapens (2012), Van de Bunt en Kleemans (2007), Van de Port (2001).

en snelle uitvoering van liquidaties, met minimale afscherming, ertoe leidt dat schutters geregeld door de politie worden opgepakt. In deze context spreekt een justitiefunctionaris over *'een ingecalculeerd risico aan de top'*, daarmee doelend op het feit dat de opdrachtgever rekening houdt met de arrestatie en langdurige detentie van schutters. Dat risico wordt op de koop toegenomen, zolang de opdrachtgever zelf uit het zicht blijft van de opsporing.

Een opsporingsfunctionaris uit het zuiden van Nederland stelt dat die afrekencultuur niet op die manier voorkomt in de zuidelijke regio's, maar dat het vooral iets is wat zich in de Randstad afspeelt. *'Mensen zorgen hier toch beter voor elkaar'*, zo oppert de functionaris over de criminele groepen die in de zuidelijke provincies van Nederland hun basis hebben. Dit past bij de constatering die we eerder deden, namelijk dat de gesignaleerde ontwikkelingen vooral betrekking hebben op nieuwe groepen die actief zijn op de cocaïnemarkt. Deze groepen opereren in Nederland in hoofdzaak in en rondom de grote steden van de Randstad.³⁴

Opzettelijk voor de ogen van familieleden

In de tweede plaats worden liquidaties soms opzettelijk uitgevoerd op plekken waar familieleden van het doelwit ook aanwezig zijn. Dat is althans wat geïnterviewde sleutelinformanten opmaken uit onderschepte communicatie omtrent moorden die in het bijzijn van familie en kinderen worden gepleegd. De risico's voor omstanders blijken dan niet zozeer te wijten te zijn aan klunzigheid van schutters, maar veeleer aan het moedwillig opzoeken van situaties die ook voor de niet-criminele familieleden een gevaar vormen. Door de opdrachtgever wordt aangestuurd op een moord in de directe omgeving van de woning of in de auto met medepassagiers. Het idee is dat van de moordaanslag een extra dreiging uitgaat als deze plaatsvindt *'in de ogen van'*. Een voorbeeld is de moord op een man die zijn 7-jarige dochtertje op vaste tijdstippen met de auto naar de moskeeschool brengt. De schutters hebben de opdracht gekregen om juist op dat moment in die auto de moord te plegen en de man daarbij ook een *'headshot'* te geven (een schot in het hoofd), in het bijzijn van het meisje. De schutters schieten op de man maar niet door zijn hoofd, want ze proberen het dochtertje, die op de bijrijdersstoel naast de man zit, te ontwijken. Achteraf blijkt de opdrachtgever van de liquidatie furieus te hebben gereageerd over het feit dat er geen *headshot* is gegeven, zo vertelt een opsporingsfunctionaris op basis van onderschepte pgg-berichten die vlak na de moord zijn geschreven. Zo zijn er andere voorbeelden van personen die opzettelijk voor de ogen van echtgenotes, ouders of kinderen zijn gedood.

Kring buiten het criminele netwerk

In de derde plaats zijn personen die geen onderdeel uitmaken van criminele organisaties in het afgelopen decennium concreet doelwit geworden van moordaanslagen. Dat begon in 2014 met de vriendin van een kopstuk uit een crimineel netwerk. Het kopstuk werd door een concurrerende criminele groep gezocht en hoewel de vriendin volgens de politie geen onderdeel uitmaakte van de criminele organisatie van haar vriend, werd zij vermoedelijk vermoord om haar vriend te lokken. De vrouw werd bij thuiskomst neergeschoten terwijl ze uit haar auto stapte, in het bijzijn van de kinderen en haar moeder. *'Om de vrouw van een crimineel om het leven te brengen om een crimineel te zoeken, dat vonden wij wel weer een stap verder in de geweldsspiraal'*, aldus een functionaris.

³⁴ Moors en Spapens beschrijven in hun studie naar criminele misdaadfamilies in Noord-Brabant dat Randstedelingen en in het bijzonder leden van de Mocro maffia consequent 'sprinkhanen' worden genoemd door sommige Brabantse misdaadondernemers (Moors & Spapens, 2017, p. 128).

De moord op een spyshophouder in 2015 en de moord op Martin Kok in 2016, die als online-journalist in detail schreef over het criminele milieu, kunnen ook gezien worden als voorbeeld van doelwitten buiten het criminele milieu. Ze maakten volgens geïnterviewde sleutelinformanten geen onderdeel uit van de huidige criminele netwerken maar werden gedood omdat ze in de beleving van opdrachtgevers negatief hadden gepraat (tegen de politie)³⁵ of geschreven (in de pers). De aanslagen op de Telegraaf en de Panorama in 2018 passen volgens sleutelinformanten bij deze ontwikkeling en kunnen ook beschouwd worden als intimidatie richting journalistiek. In 2018 werd de broer van de kroongetuige Nabil B. geliquideerd, een jaar later ook diens advocaat Derk Wiersum. Beide personen kunnen gerelateerd worden aan de kroongetuige maar waren *outsiders* ten opzichte van criminele organisaties. Datzelfde geldt voor de in 2021 vermoorde journalist Peter R. de Vries, die naast journalist ook vertrouwenspersoon was van de kroongetuige. De moord op De Vries werd gepleegd kort voor de start van de rechtszaak tegen de verdachten van de moord op Wiersum.

De verschuiving van dodelijke geweld naar een bredere kring buiten het criminele milieu is volgens geïnterviewde sleutelinformanten een nieuwe ontwikkeling, die men bij oudere criminele netwerken niet op deze wijze heeft gezien. Weliswaar werden vroeger ook personen geliquideerd waarvan werd vermoed dat zij zouden gaan getuigen bij de politie. Die bestraffing van verraad beperkte zich echter tot mensen die onderdeel uitmaakte van het criminele netwerk en vanuit die hoedanigheid spraken met de politie, het geweld breidde zich niet uit tot de kring van niet-criminele verwanten daaromheen. *'Vroeger waren de vrienden en vriendinnen en de advocaten, daar bleef je vanaf, dat deed je niet'*, aldus een justitiefunctionaris. De verschuiving wordt gezien als wraak tegen personen en instellingen die praten met de politie, in de weg zitten, met als doel het aanjagen van angst en het uitoefenen van druk op anderen om niet mee te werken aan het rechtsproces, zo is de indruk van geïnterviewden. Een opsporingsfunctionaris schetst:

'Wat je ziet is dat die [spyshophouder] en Martin Kok al de eerste bewegingen zijn, maar dat fenomeen gaat zich voortzetten, de moord op de broer van de kroongetuige en de moord op Derk Wiersum zijn nieuwe fenomenen. (...) Wat je wel ziet is dat mensen die primair niets te maken hebben met de criminele wereld, maar een luis in de pels zijn of een hinderpaal, (...) het is intimidatie en afrekenen met, als je mee wil doen in het leveren van kritiek, of een factor bent die in de weg staat.'

In algemene zin wordt door verschillende sleutelinformanten opgemerkt dat met deze liquidaties sterke druk wordt uitgeoefend op de rechtsgang. Tot aan inhoudelijke zittingen op de rechtbank wordt getracht invloed uit te oefenen op procesdeelnemers, zowel door de feitelijke moord op betrokken actoren als door bedreigingen en het aanjagen van angst bij actoren van de magistratuur, advocatuur, journalistiek en rechtshandhaving.

Averechtse werking

Of deze door rancune gedreven werkwijze vanuit zakelijk oogpunt voor de internationale drugshandel verstandig is, wordt tegelijkertijd sterk betwijfeld. Door de aanslagen krijgen criminele drugsorganisaties waar de moord mee wordt geassocieerd,

³⁵ De betreffende spyshophouder heeft volgens geïnterviewden niet met de politie gepraat maar een factuur van zijn bedrijf zat in een strafdossier (26Koper) omdat er bakens door een criminele groepering in zijn winkel waren gekocht. Dat deed een gelieerde groep vermoeden dat de spyshophouder had gepraat met de politie, waarop besloten werd dat het signaal moest worden afgegeven dat verraders worden afgestraft. Volgens het OM stond de spyshophouder buiten de criminele organisatie.

immers meer aandacht van de opsporing. Dat kan uiteindelijk leiden tot verzwakking van de positie van personen en van de drugsorganisaties als geheel. Verschillende sleutelinformanten wijzen ook op dat averechte effect op lange termijn als het gaat om de criminele winsten voor de drugsorganisaties. *'Het ontsporen in het excessieve geweld is ook niet goed voor de zaak'*, zegt een geïnterviewde. *'Degenen die zich te buiten gaan aan grof geweld worden wel gevreesd, maar worden ook als dom gekwalificeerd, het is gewoon niet handig'*, zegt iemand anders. Door enkele geïnterviewden wordt gewezen op het feit dat binnen het criminele drugsmilieu ook kritisch wordt gekeken naar het gebruik van dit excessieve geweld, omdat het de handel en de verdiensten geen goed zou doen en dit uiteindelijk schadelijk is voor het verdienmodel van de Nederlandse cocaïnemarkt als geheel. *'De omgeving rondom de Marokkanen is het ook zat, die doen er alles aan om niet gepakt te worden, de collega's [dus] uit de andere drugshandelnetwerken'*, zo zegt een politiefunctienaris.³⁶ Geïnterviewden vragen zich af of deze gesignaleerde verandering een 'nieuwe werkelijkheid' inluidt of van tijdelijke aard is. *'Of dit incidenten zijn, of dat we daadwerkelijk een nieuwe ondergrens hebben, dat weet ik niet, maar die incidenten waren een tijd geleden ondenkbaar'*, aldus een justitiefunctienaris.

³⁶ In de negatieve ervaringen die Brabantse misdaadondernemers hebben met nieuwe criminele groepen komt die afkeuring ook tot uiting (Moors & Spapens, 2017). Zie ten aanzien van de motieven van georganiseerde drugsorganisaties om geen geweld te gebruiken ook Zaitch (2005).

6 Taakverdeling, aansturing en gevolgen van nieuwe technologie

In de vorige verkennende studie is het criminele bedrijfsproces van liquidaties beschreven op basis van interne politiedocumenten en interviews. Er werden vijf fasen in dat proces beschreven, te weten opdrachtverstrekking, voorbereiding, uitvoering, vlucht en *cooldown*. De opdrachtgever benadert volgens dit standaardscript een tussenpersoon, een zogenaemde moordmakelaar, die vervolgens op zoek gaat naar mensen die de moord kunnen voorbereiden en uitvoeren. De voorbereidingen kunnen bestaan uit allerhande werkzaamheden: auto's en wapens regelen, het beoogde slachtoffer observeren (spotten), het slachtoffer 'lokken', het chauffeurs van de schutter naar de plaats delict, et cetera.³⁷ Door het inschakelen van een moordmakelaar, ook wel 'broker' genoemd of 'bruggenbouwer', wordt de opdrachtgever afgeschermd. Die moordmakelaar kan zich wenden tot gespecialiseerde groepen die een moord als 'klus' aannemen of de makelaar maakt zelf onderdeel uit van die groep. Dit fenomeen van moordmakelaars en uitvoeringsgroepen die zich toeleggen op de voorbereiding en uitvoering van liquidaties, zien we nog steeds. Zo is in 2020 een groep uit Amsterdam Zuidoost in beeld gekomen als aannemer van geweldsklussen en is in 2017 een motorclub zich gaan toeleggen op moordopdrachten.³⁸ Tegen die laatste groep loopt nu een strafzaak. Uit interviews en casuïstiek – uit strafdossiers – komen uiteenlopende variaties naar voren op dit standaardscript met tussenpersonen en uitvoerders. Soms blijkt een opdrachtgever bijvoorbeeld rechtstreeks te communiceren met uitvoerders, soms geeft een moordmakelaar een klus weer door aan een ander netwerk en soms stuurt de opdrachtgever op afstand alle betrokkenen aan. Ook zien we dat de moordmakelaar zich soms intensief bemoeit met de uitvoering en op micro-niveau aanstuurt en bevelen geeft. De 'makelaar' kan in dat laatste geval vooral gezien worden als leider van een uitvoerende groep en niet zozeer enkel als tussenpersoon.³⁹

In dit hoofdstuk gaan we in op enkele aspecten van dit gefaseerde 'schema'. We gaan in op de taakverdeling, de inzet daarbij van digitale middelen en de gevolgen daarvan voor de aansturing en de uitvoering van de moord. Op basis van informatie uit de afgenomen interviews (deels gebaseerd op pgg-berichten) en aangevuld met andere bronnen, argumenteren we dat die strikte taakverdeling kan leiden tot fouten in de uitvoering. Daarmee plaatsen we tevens kanttekeningen bij de benadering die we de vorige ronde hanteerden, namelijk de sterke focus op afzonderlijke fasen in het criminele bedrijfsproces en de gescheiden behandeling van deze fasen. Tot slot van dit hoofdstuk bespreken we zorgen die geïnterviewden uiten over aansturing vanuit de gevangenis. Maar eerst staan we stil bij de sociale samenstelling van de betrokken

³⁷ Door de politie is een crimescript opgesteld voor liquidaties waarin deze fasen zijn onderscheiden. Zie voor een beschrijving van dit crimescript ook De Korte en Kleemans (2021).

³⁸ Deze groepen worden gezien als uitvoerende geweldsgroepen die ook diensten verlenen bij andere klussen voor criminele organisaties, en daarnaast als groep ook een zelfstandige rol van betekenis spelen in de georganiseerde drugshandel. Groepsleden uit Amsterdam Zuidoost zijn bijvoorbeeld in andere delen van het land betrokken geweest bij bedreigingen, beschietingen en liquidaties.

³⁹ Zie ook politierapp. II, 2020. In deze interne politierapportage, waarin de rol van de 'broker' is onderzocht op basis van opsporingsdossiers, komt naar voren dat de ingeschakelde brokers zich dikwijls intensief bemoeien met de uitvoering van een liquidatie en soms ook als 'meewerkend voorman' optreden. De rol van de broker houdt niet op na 'het regelen' van de uitvoerders, maar omvat veel meer, aldus de politie-rapportage. Zo komt in één zaak de broker naar de PD toe om de schutters op te halen en werkt in twee zaken de broker mee als 'lokker' van het slachtoffer. Dit duidt er ook op dat de term moordmakelaar, tussenpersoon of 'broker' ruim dient te worden geïnterpreteerd. De politie bestempelt in deze gevallen de broker tevens als uitvoerder.

uitvoerende groepen, voor zover daar iets over te zeggen is op basis van de verzamelde data. Bevindingen uit interne politierapportages over kenmerken van verdachte uitvoerders, betrekken we bij deze bespreking.

Achtergrond van schutters/uitvoerders

In de vorige verkennende studie uit 2017 werd de aanwezigheid in Nederland van een grote nieuwe groep relatief onervaren schutters gesignaleerd, die bereid is om tegen betaling een moordopdracht uit te voeren. We constateerden dat de schutters steeds vaker *home grown* zijn, dat wil zeggen dat zij niet vanuit het buitenland worden 'ingevlogen' maar doorgaans in Nederland zijn geboren en opgegroeid. Daarbij ging het volgens opsporingsfunctionarissen om relatief jonge mensen die nog niet of nauwelijks onderdeel uitmaken van georganiseerde drugsorganisaties. Wel zouden de schutters doorgaans al ervaring hebben met andere vormen van (gewelds)criminaliteit zoals inbraken, overvallen en schietincidenten. In relatie tot de lagere drempel, lijkt er minder schroom te zijn om vuurwapengeweld te gebruiken en lijkt het plegen van een moord een statusverhogend effect te hebben binnen nieuwe criminele groepen, zo stelden opsporingsfunctionarissen. Op basis van de vergaarde kennis in deze tweede verkennende ronde kunnen we dit beeld van de nieuwe groepen schutters aanvullen en nuanceren. Daarbij raadplegen we ook informatie uit interne politierapportages.

Lokale sociale binding

Het beeld van *home grown* schutters wordt bevestigd in interviews en in interne politiedocumenten en aanvullende bronnen. Mensen die betrokken zijn bij de uitvoering van liquidaties, kennen elkaar dikwijls uit de buurt, soms al vanaf de vroege jeugd. De relatie met criminele netwerken waar men klussen voor doet, komt primair tot stand via de eigen wijk en daarnaast via familie gerelateerde banden. Daarbij gaat het ook om vriendschappen die ontstaan op school, straat en vanuit jeugdgroepen. '*Het is heel lokaal sociaal bepaald wie elkaar kent*', aldus een politiefunctionaris. Recente voorbeelden van wijkgerelateerde netwerken zijn de uitvoerende groepen afkomstig uit Amsterdam Oost en de Amsterdam Zuidoost. Het aantrekken van schutters vindt dus vooral plaats in de directe sociale omgeving via lokale en familiale bindingen, dat is althans wat we opmaken uit interviews en aanvullende bronnen.⁴⁰ Vanuit de wijk- en familieband zou ook de etnische achtergrond van betrokkenen verklaard kunnen worden. In een interne politierapportage komt naar voren dat uitvoerders van liquidaties die tussen 2014 en 2019 betrokken waren bij (pogingen van) liquidaties, een gevarieerd beeld laten zien van de etnische achtergrond. Het gaat om liquidaties die volgens de politie zijn uitgevoerd door nieuwe groepen die geschaard kunnen worden onder de 'mocro maffia'.⁴¹ Onder de twintig onderzochte uitvoerders is de Surinaamse, Marokkaanse, Nederlandse, Antilliaanse en Egyptische etnische achtergrond vertegenwoordigd. De Surinaamse achtergrond kwam het meest voor (8 van de 20 uitvoerders), de Marokkaanse achtergrond volgde daarna (7 van de 20 uitvoerders). De Marokkaanse afkomst was dus niet in de meerderheid, ook was geen sprake van een andere absolute meerderheid als het gaat om etnische afkomst.⁴² Verder

⁴⁰ Zie ook RIEC M-N (2020); politiepresentatie 2020; Nuhurumy (2020). Zie voor de rol van lokale sociale netwerken voor de georganiseerde criminaliteit ook Spapens (2012) en Kleemans et al. (2002)

⁴¹ Nuhurumy (2020). Onder uitvoerders vallen in deze politiestudie niet alleen schutters maar ook personen die behulpzaam zijn geweest bij de voorbereiding zoals spotters en chauffeurs. De selectie van twintig uitvoerders is gemaakt op basis van een lijst (pogingen) liquidatie gepleegd binnen de 'Mocro maffia', die lijst is door het Team Ondernijning van de politie-eenheid Amsterdam opgesteld. Het gaat om liquidaties die tussen 2014 en 2019 zijn gepleegd en door de Eenheid Amsterdam zijn onderzocht. Er heeft een a-selecte steekproef plaatsgevonden).

⁴² Nurumury, 2020.

werd gevonden dat de Marokkaanse afkomst vooral voorkwam onder de jongste uitvoerders (20 tot 22 jaar).⁴³ Op leeftijd komen we verderop nog terug.

Eerdere gepleegde criminaliteit

Naast lokale sociale bindingen, wijzen verschillende geïnterviewden op de criminele achtergrond van schutters, die zich volgens hen vooral manifesteert in eerder gepleegde vermogensdelicten en geweldsdelicten. De schutters zijn geen grote, bekende spelers uit de wereld van de georganiseerde drugscriminaliteit. Wel wordt in verschillende gesprekken gewezen op de relatie met gewapende overvallen, ram- en plofkraken en op de doorgroei vanuit die ram- en plofwereld. Een opsporingsfunctionaris vertelt bijvoorbeeld:

'We zien dat er een overloop is van plof naar excessiever geweld, dat schijnt toch een relatief kleine stap te zijn. (...) Omdat ze van dezelfde middelen gebruikmaken, ook snelle auto's. De MO is een beetje vergelijkbaar.'

Het verband tussen de uitvoering van liquidaties en eerder gepleegde delicten ligt dan vooral in ervaring met vuurwapengeweld en in de benodigde materialen waarmee gewelddadige vermogenscriminaliteit wordt gepleegd. Zowel bij gewapende overvallen, bij ram- en plofkraken als bij liquidaties werkt men doorgaans immers met vuurwapens en/of explosieven en met snelle (gesloten) auto's. De voorbereiding vertoont parallellen als het gaat om vergaring van de benodigde spullen en het gereed zetten in loodsen en garages.

Die relatie tussen de uitvoering van liquidaties en eerdere betrokkenheid bij geweld- en vermogensdelicten is ook te zien in verschillende interne politierapportages.⁴⁴ Uit een analyse van de criminele carrière van (vermoedelijke) schutters komt naar voren dat schutters doorgaans al tientallen antecedenten op hun naam hebben staan voordat ze voor de eerste keer betrokken raken bij de uitvoering van een liquidatie.⁴⁵ Er zit gemiddeld een lange periode van vele jaren tussen het eerste contact met de politie en de eerste verdenking voor betrokkenheid bij moord, zo laten verschillende rapportages zien. Van 'snelle doorgroeiers' naar liquidaties kan dus niet echt gesproken worden, eerder van een jeugdige start van de criminele carrière.⁴⁶ Het gaat bij de eerdere gepleegde criminaliteit vooral vermogens- en geweldsdelicten zoals diefstal met geweld (waaronder overvallen), bedreiging, mishandeling en openlijke geweldpleging. Een groot deel van de (vermoedelijke) schutters is ook al eerder bij de politie bekend vanwege het bezit of gebruik van een wapen.⁴⁷

Leeftijd

Tot slot wijzen geïnterviewden in deze tweede verkennende ronde opnieuw op de relatief jonge leeftijd van schutters. Over de leeftijd van uitvoerders bevatten verschillende (interne) politierapportages ook informatie. In een studie naar 26 betrokkenen bij de uitvoering van liquidaties in Midden-Nederland is de gemiddelde

⁴³ Een deel van de uitvoerders uit deze studie maakte ook deel uit van jeugdgroepen die op hun beurt wel behoorlijk etnisch homogeen waren. Zo was er een link met een jeugdgroep met overwegend mensen van Marokkaanse afkomst en link met een jeugdgroep met mensen van Antilliaanse afkomst (Nuhurumy, 2020).

⁴⁴ Onder andere RIEC MN (2021); politierapp. I (2017); Nuhurumy (2020).

⁴⁵ Politierapp. I (2017). Voor deze studie zijn twintig (vermoedelijke) schutters uit Amsterdam geselecteerd die deel uitmaken van 'een nieuwe generatie' die bij de politie in beeld is gekomen. De verdachte schutters zijn verder geselecteerd op grond van leeftijd (tussen 19 en 33 jaar) en op grond van een 'voldoende grote antecedentenlijst' om de criminele carrière te kunnen bestuderen.

⁴⁶ Zie over de categorie 'jonge, snelle, slimme en succesvolle doorgroeiers' in de georganiseerde jeugdcriminaliteit onder andere Weijers, Ferwerda en Roks (2021).

⁴⁷ Politierapp I (2017).

leeftijd van uitvoerders 30,2 jaar.⁴⁸ De jongste verdachte is 20 jaar, de grootste groep uitvoerders is tussen de 26 en 30 jaar als zij voor de eerste keer verdacht worden van betrokkenheid bij de uitvoering van een liquidatie. In een andere studie, naar twintig uitvoerders van liquidaties in Amsterdam, is de gemiddelde leeftijd 28,5 jaar.⁴⁹ De jongste uitvoerder is in deze studie 20 jaar en de oudste 54 jaar. Iets meer dan de helft van de uitvoerders is 25 jaar of jonger, 8 van de 20 uitvoerders is 22 jaar of jonger. De leeftijd van de Amsterdamse uitvoerders lijkt dus lager te liggen dan die van de uitvoerders uit Midden-Nederland. Dan zou wellicht kunnen worden toegeschreven aan de selectie en de specifieke groepen waar uitvoerders voor werken. De studie over Midden-Nederland is gebaseerd op liquidaties gerelateerd aan cocaïnehandel. De studie over Amsterdam is gebaseerd op liquidaties gerelateerd aan groeperingen die volgens de politie tot de 'macro maffia' behoren.⁵⁰ Hoe dan ook gaat het bij uitvoerders van liquidaties niet om tieners maar vooral om twintigers. De jonge leeftijd van uitvoerders tot 25 jaar is in de Amsterdamse liquidatiezaken bij nieuwe criminele groepen geen uitzondering.

Het zou voor vervolgonderzoek interessant zijn verschillende kenmerken per samenwerkingsverband te bestuderen. Dan zou een vergelijking gemaakt kunnen worden tussen specifieke subculturele groepen en tussen bijvoorbeeld nieuwkomers en al langer bestaande groepen. Ook zou het nuttig zijn de kenmerken uit te splitsen naar specifieke rollen en de schutters als aparte categorie te bestuderen. Uitspraken van geïnterviewde opsporingsfunctionarissen over betrokkenheid van jonge mensen gaan immers vooral over de schutters.⁵¹ In de studies naar kenmerken van uitvoerders worden schutters en voorbereiders vaak tot één groep gerekend, waarschijnlijk omdat ze als zodanig in de politiestructuren geregistreerd staan, terwijl ze allebei specifieke deeltaken hebben.

Taakverdeling

In de verkennende studie kwam naar voren dat er vaak een taakverdeling wordt gehanteerd tussen de zogenaamde 'spotters', die ter voorbereiding op de moord de voorverkenningen doen, en de schutters, die de moord uiteindelijk fysiek plegen door het beoogde slachtoffer dood te schieten. De ruwe en grove uitvoering van schutters stelden we tegenover de gespecialiseerde en geprofessionaliseerde voorbereiding van spotters. Uit deze nieuwe interviewronde blijkt echter dat het nuttig is deze gescheiden fasen juist in samenhang met elkaar te bezien en oog te hebben voor de gevolgen van die taakverdeling en gevolgen van de inzet van digitale middelen. Ook de rol van de opdrachtgever dient hierbij te worden betrokken. Door die gerichtheid op verschillende gescheiden fasen hebben we namelijk iets gemist wat de grove uitvoering mede kan verklaren. Dat wordt in het vervolg van dit hoofdstuk verder uitgewerkt.

⁴⁸ Aldjiembaks (2021), RIEC M-N (2021). Bij deze studie zijn 26 uitvoerders geselecteerd die betrokken waren bij (pogingen tot) liquidaties tussen 2014 en 2019. Er zijn spotters, 'lokkers' en schutters geselecteerd uit de 25 liquidatiezaken (incl. pogingen) die plaatsvonden in de regio Midden Nederland en gerelateerd kunnen worden aan cocaïnehandel. De strafzaken zijn goeddeels afgerond. De geselecteerde uitvoerders zijn woonachtig in Midden-Nederland op het moment van de liquidatie of de poging daartoe.

⁴⁹ Nuhurumy, 2020. Zie noot 48 voor een beschrijving van de onderzochte groep.

⁵⁰ In een andere interne politierapportage, specifiek gericht op twintig (vermoedelijke) schutters uit Amsterdam die deel uitmaken van 'een nieuwe generatie' die bij de politie in beeld is gekomen, wordt de jonge leeftijd bevestigd (Politierapp.I, 2017; zie noot 45). De gemiddelde leeftijd voor het eerste moord/doodslag antecedent was 21 jaar, de jongste schutter was 15 en de oudste 25 jaar. Bij deze studie zijn schutters wel geselecteerd op de leeftijd en op een 'voldoende grote antecedentenlijst', om de criminele carrière te kunnen bestuderen. Dit zou van invloed kunnen zijn geweest op de gemiddelde leeftijd.

⁵¹ Het zou interessant zijn de leeftijd van uitvoerders binnen afzonderlijke netwerken te bestuderen, het is immers goed mogelijk dat de leeftijd bij de ene groep lager ligt dan bij de andere groep. Gemiddelde cijfers over alle gepleegde liquidaties in een periode kunnen het zicht op verschillen tussen netwerken belemmeren. Ook etnische achtergrond en de buurt waar men vandaan komt, zou per netwerk kunnen worden onderzocht.

Een verschil met liquidaties van een tijd geleden, bijvoorbeeld met die van traditionele Hollandse netwerken in de jaren nul, is dat er nu een sterkere taakverdeling is bij de voorbereiding en uitvoering van liquidaties. Verschillende geïnterviewden benadrukken die taakdifferentiatie en stellen dat dit een kenmerk is van liquidaties die door nieuwe cocaïnegroepen worden uitgevoerd. Een sleutelinformant heeft het over 'een cellenstructuur, waarbij A niet weet wat E doet', een andere functionaris denkt dat 'de gelaagdheid van organisaties inzichtelijker is geworden, maar vroeger ook kleiner was, en dat er [vroeger] minder mensen betrokken waren bij de uitvoering van een moord'. Die taakverdeling lijkt efficiënt en professioneel maar kan tegelijkertijd leiden tot risico's en fouten bij de feitelijke uitvoering van de moord. Voorheen werden observaties van de routes en gewoontes van het doelwit en van diens omgeving veelal door schutters zelf gedaan. Daardoor hadden de schutters het beoogde slachtoffer en de omgeving zelf goed in beeld. Ook als schutters voorheen werden 'ingevlogen' vanuit het buitenland, bijvoorbeeld vanuit Joegoslavië, namen zij de tijd om de omgeving en het beoogde slachtoffer te verkennen (zie Van Gestel, 2017). Nu schutters de voorobservaties veelal niet meer zelf doen, is er kans op verkeerde informatieoverdracht, zo vertellen verschillende geïnterviewden.

'Ik denk dat die vergismoorden nu meer voorkomen, denk dat men toen meer tijd stak in het in het vizier krijgen van het juiste slachtoffer. Door de schutter zelf ook. Er was in die tijd ook nog niet zo'n werkverdeling tussen spotters en schutters, het was meer in één hand, waardoor er minder risico was op verkeerde overdracht van informatie.'

Dat verlies van informatie geldt nog sterker als de spotters en schutters niet rechtstreeks met elkaar communiceren, elkaar wellicht ook niet kennen, maar berichten ontvangen via een tussenpersoon of via de top van de criminele organisatie. Communicatie over de uitvoering verloopt veelal via geschreven tekstberichten en daar schuilen ook risico's in voor de overdracht van informatie. Een sleutelinformant vertelt:

'En de manier waarop iemand communiceert, is niet altijd duidelijk (...) Los van de taalfouten die erin staan, is soms gewoon niet duidelijk wat er staat. Doordat er in straattaal wordt gesproken, en dan moet je maar hopen dat de persoon waar je mee communiceert dat ook begrijpt, zoals jij dat begrijpt, en dat hij het goed doorgeeft, en dat jij [als je ontvanger bent] het dan ook weer begrijpt. Dus het is de vraag of het bericht goed overkomt. Dat is een risicofactor die je vroeger niet of veel minder had, denk ik.'

Het is goed mogelijk dat de kans op verkeerde informatieoverdracht – soms moeten schutters het doen met een foto en kleur van een auto – kan leiden tot het doden van de verkeerde persoon. Een klungelige uitvoering is dan vooral het gevolg van een strak gehanteerde taakverdeling en cellenstructuur vanuit de top.⁵²

⁵² De taakverdeling aan de voorkant van een liquidatie heeft wel een voordeel voor de criminele organisatie (en een nadeel voor de strafrechtelijke vervolging): als sprake is van 'voorbereiding van de voorbereiding' van een misdrijf, bijvoorbeeld het plaatsen van bakens onder een auto om een beoogd slachtoffer te kunnen volgen, is het moeilijk dat onder de delictomschrijving 'strafbare voorbereiding' te scharen (art. 46 Sr). Voor strafbare voorbereiding moeten er voorwerpen voorhanden zijn die bestemd zijn tot het plegen van een ernstig misdrijf zoals moord. Als het gaat om bakens, camera's en spyware, is het moeilijk te bewijzen dat die bestemd waren om een moord voor te bereiden en niet iets anders. Verregaande taakverdeling aan de voorkant van een liquidatie, kan de vervolging van de voorbereiding dus bemoeilijken. Dat bleek bijvoorbeeld ook in het strafrechtelijke onderzoek 26Koper en recent in een strafzaak over voorbereidende werkzaamheden door plaatsing van een peilbaken (parketnummers 13/997035-19 (A). Zie ook Scheepmaker (2017).

Daar komt bij dat verschillende geïnterviewden de indruk hebben dat er vroeger hoe dan ook meer tijd werd gestoken in het observeren van het doelwit in de eigen fysieke omgeving. Door de professionele ICT-apparatuur die door spotters wordt ingezet om potentiële slachtoffers in kaart te brengen – denk aan bakens, camera's, spionage-software – is het mogelijk om het beoogde doelwit op afstand te volgen. Spotters lopen daardoor minder in de gaten, maar kennen de omgeving van het beoogde slachtoffer ook minder goed. Die geografische afstand tot de plek van het slachtoffer en de schutter, zien we ook terug bij de opdrachtgever.

Aansturing op afstand

De techniek van de ppp-telefoon heeft het mogelijk gemaakt om op grote afstand heel snel en eenvoudig te kunnen communiceren. Lange tijd waanden kopstukken zich onbespied, waardoor ze dit communicatiemiddel onbeperkt hebben ingezet bij het uitzetten en aansturen van liquidaties. Diverse leidinggevenden zaten tijdens het verlenen van opdrachten voor liquidaties in verre oorden, op grote fysieke afstand van de plaats waar het beoogde slachtoffer zich bevond (zoals in Dubai, Marokko, Chili, Spanje). Het laten plegen van moorden is door deze technologie volgens verschillende geïnterviewden vergemakkelijkt. Kopstukken zitten in het buitenland, sturen op grote afstand liquidaties aan, kunnen relatief eenvoudig en snel een opdracht uitzetten terwijl ze ver verwijderd zijn van de toekomstige plaats delict. Dit zou ook kunnen leiden tot snelle, impulsieve beslissingen, die vervolgens op een georganiseerde, planmatige wijze worden uitgevoerd.

Kortom, de mogelijkheid om met behulp van ppp-berichten te communiceren, lijkt ertoe te leiden dat het makkelijker wordt om een moordopdracht te geven en op grote fysieke afstand het proces aan te sturen en druk uit te oefenen op de uitvoering. Het leidt tevens, vanwege de taakverdeling, tot risico's op fouten bij de informatieoverdracht, die weer kunnen leiden tot vergissingen door schutters.

Aansturing vanuit de gevangenis

Inmiddels zijn veel in het buitenland verblijven kopstukken aangehouden en gedetineerd. Verschillende sleutelinformanten wijzen op de gevolgen van de vele aanhoudingen en (levenslange) veroordelingen voor de activiteiten in de gevangenis.⁵³ Zij uiten hun zorgen over de spanningen en het geweld dat naar verwachting zal toenemen in de gevangenis. Behalve de kans op gewelddadige ontsnappingen, gaat het ook om de mogelijkheid van gedetineerden om te netwerken en te communiceren. Verschillende aangehouden kopstukken zitten nu in de extra beveiligde inrichting (EBI), de gevangenis met het hoogste beveiligingsniveau in Nederland. Maar het is volgens geïnterviewden niet ondenkbaar dat veroordeelden op een bepaald moment worden overgeplaatst naar een gewone penitentiaire inrichting, waar meer mogelijkheden zijn om andere gedetineerden te treffen en bezoek te ontvangen. Verlenging van het EBI-verblijf zal afhangen van de risico's op vluchtgevaar en recidivegevaar, en tegen de beslissing om te verlengen, kan een gedetineerde bezwaar en beroep aantekenen.⁵⁴

Eenmaal in een reguliere gevangenis geplaatst, krijgen gedetineerden op basis van goed gedrag meer mogelijkheden voor dagactiviteiten buiten de eigen cel om, met meer vrijheden en contact met andere gedetineerden. Toekenning van privileges en

⁵³ Ook in een interne presentatie van de politie is toenemende onveiligheid binnen de PI's, als gevolg van het grote aantal aanhoudingen en veroordelingen, een van de thema's waar aandacht voor wordt gevraagd (Zie ook Leistra 2020, p. 254 e.v.).

⁵⁴ Een selectiefunctaris van het Ministerie van Justitie en veiligheid beslist over verlenging van het EBI-verblijf, dat gebeurt elk half jaar. Als een gedetineerde daar beroep tegen aantekent, doet de beroepscommissie van de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming (RSJ) uitspraak.

vrijheden gebeurt door de penitentiaire inrichting, onafhankelijk van het gepleegde delict en buiten het OM en de rechter om. Het verblijf in de gevangenis biedt zodoende de mogelijkheid voor gedetineerden om criminele netwerken te onderhouden en deze verder te ontwikkelen. In strafzaken zijn ook voorbeelden te vinden van de rekrutering in de gevangenis van uitvoerders van een liquidatie.⁵⁵

Vanuit het streven onderlinge communicatie en netwerkvorming te beperken, probeert de overheid spelers uit hetzelfde criminele netwerk te spreiden en in verschillende gevangenissen te plaatsen. Die plaatsing wordt gedaan door de Dienst Justitiële Inrichtingen. Logistiek vormt de plaatsing van personen die betrokken zijn geweest bij liquidaties, een ingewikkelde opgave. Dat geldt ook voor het vervoer van verdachten naar de rechtbank op zittingsdagen, met name vanwege het aantal strafzaken dat tegelijkertijd loopt en de middelen en capaciteit die nodig zijn voor beveiliging van het vervoer.

De communicatie van gedetineerden met de buitenwereld is een ander punt waar geïnterviewden zich grote zorgen over maken. Door het smokkelen van telefoons in gevangenissen is het mogelijk berichten naar buiten te sturen en vanuit de gevangenis zaken te regelen, inclusief het aansturen van moordaanslagen. Een functionaris vertelt:

'De communicatie naar buiten is ons echt een doorn in het oog. Er is bijna geen gedetineerde meer die van belang is die geen twee, drie, vier of vijf Gsm's heeft en wat wij ook gemerkt hebben: zoeking [bij x] in zijn cel, een telefoon uitgehaald en de volgende dag had hij een nieuwe. Dat is echt dweilen met de kraan open. (...) De plaatsing van veroordeelden wordt steeds lastiger, er worden steeds meer kopstukken aangehouden. (...) In het begin was dat redelijk makkelijk, je hoort tot dit kamp of tot dat kamp, maar dat is allang niet meer zo, dus wij kunnen ook niet meer zeggen van "Ja, zet die niet bij die of zet die niet bij die". Dat is gewoon heel lastig.'

Hoe groter het netwerk dat een gedetineerde onderhoudt in de gevangenis, hoe groter de kans dat het lukt om via anderen telefoons naar binnen te smokkelen. Geïnterviewden wijzen in dit verband ook op corruptie binnen de gevangenis. De centrale achterliggende vraag die hier speelt is of hoofdrolspelers van criminele organisaties echt zijn uitgeschakeld als ze eenmaal vastzitten. Bij reguliere gevangenissen gaan geïnterviewden er min of meer van uit dat dat niet het geval is, maar ook over gedetineerden die vastzitten in de EBI twijfelen sommige geïnterviewden aan die uitschakeling. Het blijft mogelijk dat er via het bezoek dat nog wel is toegestaan, informatie wordt uitgewisseld. Daarnaast zijn er zorgen over de duur van het verblijf in de EBI en rijst bij verschillende geïnterviewden de vraag hoe lang een plaatsing met die extra beveiliging is vol te houden.

⁵⁵ In de strafzaak Bosnie bijvoorbeeld, zijn de schutters vermoedelijk geworven tijdens hun verblijf in de gevangenis. Zie ook Laumans en Schrijver (2019, p. 108 e.v.)

7 Slotbeschouwing

In deze tweede verkennende studie hebben wij geïnventariseerd welke kennis op de werkvloer bij politie en justitie aanwezig is over recente ontwikkelingen ten aanzien van het fenomeen liquidaties. We hebben gesprekken gevoerd met 21 sleutelinformanten en aanvullend documenten geraadpleegd, waaronder interne politiedocumenten, OM-toelichtingen bij rechtszittingen en mediaberichtgeving. Deze studie heeft een verkennend karakter en is in hoofdzaak gebaseerd op de kennis, ervaring en inschattingen van politie- en justitiefunctionarissen die belast zijn met de opsporing en vervolging van liquidaties. Dit rapport beoogt niet om een representatief beeld te geven van kenmerken van alle gepleegde liquidaties in de afgelopen jaren, het gaat bij deze verkenning om gesignaleerde nieuwe ontwikkelingen.

Conflicten die spelen binnen de georganiseerde drugshandel vormen in algemene zin nog steeds de achtergrond van liquidaties. Wel kan dit beeld nader worden ingevuld en bijgesteld, onder andere op basis van nieuwe inzichten uit gekraakte pgg-berichten. Geïnterviewde sleutelinformanten wijzen in gesprekken nu nadrukkelijker op het element van wraak en intimidatie als primaire grond voor de liquidaties.

De veronderstelling dat een liquidatie een 'uiterste' middel is om conflicten tussen personen of criminele groepen te beslechten en dat de criminele organisatie eerst probeert minder zware middelen in te zetten, gaat niet langer op als gekeken wordt naar een deel van de liquidaties die in het afgelopen decennium zijn uitgevoerd. Liquidaties lijken nu ook dienst te doen als interne straf binnen de eigen criminele groep, zonder dat sprake hoeft te zijn van 'hoogverraad' door het slachtoffer (d.w.z. 'praten met de politie') en zonder dat eerst naar een minder vergaande oplossing wordt gezocht. Het nemen van wraak, het tonen van macht (laten zien wie er de baas is) en het verspreiden van angst lijken primaire beweegredenen te zijn voor de moordopdrachten. De ontwikkeling van deze gewelddadige 'performance' speelt zich af tegen de achtergrond van ontwikkelingen op de drugsmarkt, waarbij de groei van de internationale cocaïnehandel en de vestiging van nieuwe groepen drugshandelaren in Nederland zich in de afgelopen jaren heeft doorgezet.

Sleutelinformanten signaleren parallel hieraan een verharde mentaliteit bij opdrachtgevers van liquidaties. Zij merken een grote onverschilligheid op ten aanzien van een mensenleven en wijzen op de haast, het ongeduld en het ogenschijnlijke gemak waarmee opdrachten tot moord soms worden gegeven, afgaande op de inhoud van pgg-berichten. We weten echter niet in gelijke mate hoe voorheen door criminele kopstukken werd gesproken over liquidaties omdat die communicatie toen in veel mindere mate beschikbaar was voor de opsporing. Het is goed mogelijk dat de gesignaleerde onverschillige houding niet zozeer nieuw is maar vooral beter zichtbaar is door inzage in de chatberichtgeving. Wel is het zo dat die houding zich niet alleen uit in onderschepte berichten maar ook in de uitbreiding van moordaanlagen naar een bredere doelgroep. We zien een glijdende schaal in de verbreding van excessief geweld. Mensen uit de eigen geledingen worden gestraft voor relatief geringe fouten en er bestaat volgens sleutelinformanten, veel sterker dan voorheen, een 'afrekencultuur' binnen de eigen organisatie. Daarnaast blijken liquidaties soms opzettelijk in het bijzijn van familie en kinderen te worden uitgevoerd omwille van het intimiderende effect. De risico's voor omstanders blijken in die gevallen niet zozeer te wijten te zijn aan klunzigheid van schutters, maar veeleer aan het moedwillig opzoeken van situaties die ook voor de niet-criminele familieleden een gevaar vormen. Voorts heeft het dodelijke

doelgerichte geweld zich uitgebreid naar de kring buiten het criminele milieu, naar personen die geen onderdeel uitmaken van de criminele organisatie. Deze moord-aanslagen leiden tot maatschappelijk angst – de moorden blijven niet meer beperkt tot een select crimineel gezelschap – en zijn, gezien de bedreigingen die met de aanslagen gepaard gaan, ook gericht op kernactoren in de rechtspleging; de advocatuur, de magistratuur, de rechtshandhaving en de journalistiek. Hierdoor wordt sterke druk uitgeoefend op de rechtsgang.

Verder kwam in deze verkenning naar voren dat de ruwe, slordige werkwijze van schutters en de fouten die door hen worden gemaakt, mede kunnen worden toegeschreven aan de werkwijze en sturing van opdrachtgevers. De sterke taakverdeling bij de voorbereiding en uitvoering van liquidaties leidt tot specialisering van deeltaken, maar kan tevens leiden tot miscommunicatie tussen de diverse spelers. Dat geldt des te meer nu de aansturing van schutters veelal via chatberichten verloopt. Daar komt bij dat de voorbereiding van liquidaties, meer dan voorheen, op geografische afstand plaatsvindt door middel van nieuwe technologische middelen. De indruk is dat schutters voorafgaand aan de moordaanslag weinig kennis hebben van het beoogde slachtoffer en diens fysieke omgeving, in elk geval minder dan voorheen, toen schutters veelal zelf ter plekke de voorverkenning verrichtten.

Door toegang tot pgg-berichten is veel meer zicht gekomen op de wijze waarop over moordopdrachten wordt gesproken, en hoe door de top van de organisatie wordt gehandeld en gestuurd. Daardoor ontstaat een doorwrochter beeld van de wereld achter liquidaties. Een paradoxale bevinding daarbij is dat er enerzijds grote financiële belangen op het spel staan voor criminele organisaties, gezien de enorme bedragen die verdiend worden met internationale drugshandel, terwijl anderzijds de moordopdrachten sterk lijken te zijn ingegeven door gevoelens van wraak en machtsvertoon. Strikt zakelijke, economische belangen lijken een ondergeschikte rol te spelen bij de opdrachtverlening tot moord, aangezien het excessieve en opzichtige gebruik van geweld juist leidt tot meer aandacht van de opsporing, ook voor de achterliggende drugsorganisaties. Voor kopstukken zal het strategisch niet gunstig zijn om in het vizier te komen van de politie en zal de zeer gewelddadige reputatie vermoedelijk niet bijdragen aan het succes van de illegale drugsonderneming. Om die reden schiet een puur instrumentele, economische benadering van het verschijnsel liquidaties te kort. Als we de ontwikkelingen in de aard van het verschijnsel willen bestuderen, zou de achtergrond en de betekenis van moordaanslagen binnen de georganiseerde criminaliteit een onderzoeksvraag moeten zijn en niet zozeer een vooraf vastgesteld gegeven.

Wellicht heeft de beschikbaarheid van moordmakelaars en uitvoerende geweldsgroepen samen met de beschikbaarheid van nieuwe ICT-middelen en de onbeperkte financiële middelen, ertoe geleid dat kopstukken van nieuwe criminele groepen minder weloverwogen een moordopdracht geven. Dat lijkt in tegenspraak met de recente afname van het aantal liquidaties, maar dat hoeft het niet te zijn. De recente afname van het aantal 'geslaagde' liquidaties laat immers onverlet dat een deel van de liquidaties die *wel* plaatsvinden, extremer kan zijn qua geweldtoepassing. De strafrechtelijke ontwikkelingen en arrestaties van kopstukken zouden debet kunnen zijn aan twee parallel lopende ontwikkelingen: een afname van het aantal geslaagde liquidaties en tegelijkertijd een verdere verbreding van de groep waar het doelgerichte dodelijk geweld op is gericht. De vraag die hier rijst is, of deze gesignaleerde ontwikkeling een tijdelijk en incidenteel karakter heeft vanwege de onlosmakelijke relatie met criminele groepen die thans in beeld zijn, of dat sprake is van structurele veranderingen en van

een nieuwe sociale werkelijkheid. Daar zullen we bij een vervolgstudie over vijf jaar vermoedelijk meer helderheid over hebben.

In de tussentijd zouden verdiepende studies verricht kunnen worden naar kenmerken van daders en werkwijze (bijvoorbeeld geografische en sociale bindingen, gebruik van geweld, modus operandi) en naar betekenis en criminele achtergrond. Het is raadzaam bij deze onderzoeken netwerken en actoren nader uit te splitsen en te kijken naar verschillen en overeenkomsten tussen specifieke criminele samenwerkingsverbanden, specifieke drugsmarkten en specifieke functies binnen de uitvoering van moordaan-
slagen.

Summary

Contract killings in the Netherlands

Second exploratory study

Although contract killings are not a new phenomenon in the Netherlands, an exploratory study in 2017 showed that the methods used in these assassinations are constantly changing. One of the findings of the study was that the availability of new groups of hitmen and new means are leading to a number of changes in *modus operandi*. On the one hand, a process of professionalisation was identified in terms of preparations for contract killings, involving the use of the latest technological resources. On the other hand, it was established that coarser methods are being used for the actual shootings, which was attributed to the abundance of heavy firearms available in the Netherlands and of new, inexperienced hitmen. In 2018, the Netherlands was once again shaken by excessive deadly violence perpetrated by the criminal world. Incidents included the murder of a crown witness's brother and the witness's lawyer a year later. In order to continue to inform parliament and society about trends and developments in relation to the phenomenon of contract killings, the Ministry of Justice and Security has requested an update to the findings of the exploratory study. To this end, we have carried out another exploratory study of new trends and developments. This report presents the findings of this second exploratory study.

The key question was as follows:

What recent developments can be identified in relation to the phenomenon of contract killings according to officers in the police and judiciary?

For recent developments, we looked at the background, motives, individuals involved and *modus operandi* of contract killings.

Investigators had access to more information in recent years than they did five years ago, due to the decryption of encrypted text messages from what are known as 'pretty good privacy' (PGP) phones. These encrypted messages go back to 2014. Findings from the previous study can consequently be adjusted based on this additional information. In this report, we therefore look at recent developments since 2014, broadly referred to as changes in 'the last decade'.

This study essentially uses the same sources and methods as those in the first exploratory study, namely open interviews with officers from the investigative sphere, supplemented with available internal police documents and open sources. Open interviews were held with 21 officers within the police and judiciary who have knowledge about contract killings due to the nature of their work.

Please note that this report primarily looks at new trends and developments and therefore does not give a representative picture of *all* contract killings perpetrated in the last decade.

Findings

Generally speaking, conflicts within the organised drugs trade still form the backdrop to contract killings by organised crime groups. This picture can be further refined and adjusted, however, on the basis of information such as new insights from deciphered text messages. The assumption that a contract killing is a 'last resort' for resolving conflicts between individuals or criminal groups and that the organised crime group first tries to use less extreme measures no longer applies if we look at some of the contract killings carried out in the last decade. The officers who were interviewed now place a stronger emphasis on the elements of retribution and intimidation as primary motives for contract killings. Contract killings also appear to serve as an internal punishment within the criminal group itself, without the need for 'high treason' on the part of the victim and without first seeking a less extreme solution. Officers also point to irrational, more emotional reasons for ordering assassinations with the primary aim of taking revenge, showing power and instilling fear. This development is taking place against the background of a developing drugs market, which has seen the continuing growth of international cocaine trafficking and the establishment of new groups of drug traffickers in the Netherlands in recent years. Those interviewed point to the huge sums of money now earned by cocaine traffickers. The new developments identified in relation to the phenomenon of contract killings and, which are central to this report, are principally associated with new groups of cocaine traffickers. For this reason, the report mainly concerns the criminal drugs networks in which new developments are occurring.

In the previous exploratory study, the crude and sloppy methods of hitmen were attributed to inexperience combined with the wide availability of fully automatic firearms. We found that contract killings are often clumsily executed, frequently resulting in the wrong people being assassinated and bystanders being at risk of being fatally hit. This 'collateral damage' was attributed first and foremost to a poor modus operandi and an overkill of violence. Now that investigations have delivered more information about the background to and communication about contract killings, we are able to refine and complete this picture. It has emerged that this crudeness in the execution of contract killings can also be attributed to the methods of the principals. On the one hand, there is the adoption of a crude, intimidating approach that is reflected in the broadening of the target at whom excessive violence is aimed. On the other hand, remote management through the use of digital technology and the division of tasks also plays a role. These points are described in greater detail below.

Extension of excessive violence

Officers who were interviewed identified a hardening of the mentality of principals ordering contract killings. They had noticed a gross lack of regard for human life and point to a sense of urgency, impatience and the apparent ease with which assassinations are sometimes ordered, based on the content of encrypted text messages. However, we have less information about how principals previously talked about contract killings, because investigators had much less access to these communications in the past. It is entirely possible that the attitude of indifference is not so much new as more visible due to the availability of digital text messages.

It is true, however, that this attitude is reflected not only in the intercepted text messages but also in the shift in assassination attempts to a broader target group. We are witnessing a sliding scale in the extension of excessive violence. Members of an organised crime group's own ranks are punished for relatively minor mistakes, and according to officials, there is now a stronger internal punishment culture within these

groups. In addition, some contract killings appear to be intentionally carried out in the presence of family and children to create an intimidating effect. In these cases, the risks to bystanders do not appear to be due to clumsiness on the part of the hitmen, but rather the result of deliberately seeking situations that also pose a risk to non-criminal family members. Moreover, targeted deadly violence has spread to circles outside the criminal world, to people who themselves are not part of the criminal networks. According to officers who were interviewed, the shift in deadly violence to wider circles outside the criminal world is a new development that has not been witnessed in this form among older criminal networks. It is true that, in the past, individuals who were suspected of planning to give evidence to the police were also victims of targeted killings. However, this punishment of betrayal was limited to people who were part of the criminal network and who spoke to the police in this capacity; the violence did not extend to the circles of their non-criminal relatives, such as loved ones and lawyers.

Officers generally note that contract killings of people who are not involved in organised crime place a great amount of pressure on legal proceedings. Attempts are made to influence participants in proceedings right up to the court hearings, both through the actual murder of parties involved and through threats and instilling fear within the judiciary, the legal profession, the press and law enforcement. At the same time, it is highly doubtful whether this grudge-fuelled approach serves the business interests of international drugs trafficking. After all, the attacks draw the attention of investigators to the organised crime groups to which the murder is linked.

Division of tasks and new technology

If we then look at the criminal business process and the division of tasks and management of contract killings, we see the following. The phenomenon of 'murder brokers' and executive violent groups specialising in preparing for and carrying out contract killings is still clearly visible. There is a division of tasks here between the 'spotters', who explore the area and observe the intended victim in preparation for the murder, and the hitmen, who actually commit the murder by fatally shooting the victim. A number of those interviewed emphasise this differentiation of tasks in the preparation and execution of contract killings and state that this is typical of contract killings carried out by new cocaine groups. This strict division of tasks and labour gives the appearance of being efficient and professional, but can at the same time lead to risks and errors in the actual execution of the murder. It used to be the case that the routes and habits of the target and their surroundings were often observed by the hitmen themselves, giving them a clear picture of the intended victim and the setting. Even where hitmen were previously 'flown in' from abroad, they took the time to familiarise themselves with the setting and the intended victim. Now that many hitmen no longer carry out the observations themselves, there is a risk of incorrect information being passed on. The risk of information loss is even greater if the spotters and the hitmen do not communicate directly with one another, or worse, do not know each other, but receive messages via a broker or from the top of the organised crime group. Communication about the execution often takes place through short written text messages, which also poses a risk in terms of the transfer of information. It is possible that the risk of incorrect information transfer – in some cases, all a hitman has to go on is a picture and the colour of a car – can lead to the assassination of the wrong person. A clumsy execution is then mainly due to strict division of tasks and cell structure from the top of the crime group.

In addition, more time was spent in the past on observing the target in their own physical environment. Thanks to the professional IT equipment used by spotters to

identify potential victims, such as GPS trackers, cameras and spy software, the target can be monitored remotely. Spotters are therefore less likely to be observed, but are also less familiar with the surroundings of the target.

The principal is also separated from the location of the victim and the hitman by this geographical distance. Encrypted telephone technology has made it possible to communicate quickly and easily over long distances. In a number of cases, principals were probably in faraway places at the time of ordering assassinations, at a substantial physical distance from the intended victim's location. According to a number of the people interviewed, this technology has made it easier to order and manage assassinations. Many principals have now been arrested and detained. A number of officers point to the potential consequences of the many arrests and sentences, including life sentences, in terms of activities within and from prison.

Fall in the number of contract killings and more excessive violence

Although the aim of this exploratory study is to make *qualitative* statements regarding the nature of the phenomenon of contract killings, the report also contains an overview of the number of killings since 2000. The number of 'successful' contract killings in the Netherlands has fluctuated since 2000 with an average of between 20 and 30 per year, but this has declined in recent years: to 18 contract killings in 2019 and only 10 contract killings in 2020. The fall in 2020 is particularly unusual and marks a record low. In terms of possible explanations, officers point to the large number of arrests and ongoing criminal trials (these and other potential explanations are discussed in chapter 4 of this report). The developments identified in relation to excessive violence are not reflected in the decreasing numbers seen in recent years. The changes therefore concern the *nature* of the phenomenon, which cannot be properly expressed in numbers. Moreover, the developments identified in this report relate not only to recent years (in which the number of contract killings fell) but to the period from 2014. It is also worth stating that recent years have not seen a reduction in the number of mistaken identity killings. Such 'mistakes' point to errors in the execution and to fatalities who themselves are not involved in the criminal world. Of the ten contract killings in 2020, two involved the shooting of the wrong person. There were also two mistaken identity killings in 2018 and one in 2017. At least nine mistaken identity killings occurred in the period from 2013 to 2016.

Finally

Access to encrypted text messages has provided more insight into the communication surrounding contract killings, and into actions and management at the top level of the organisation. Consequently, we have a more detailed picture of the world behind contract killings. A paradoxical finding here is that, on the one hand, major financial interests are at stake for organised crime groups in view of the huge sums earned through international drugs trafficking, while on the other hand, contract killings seem to be strongly motivated by a desire for retribution. Strict business and economic interests seem to play a secondary role in the ordering of assassinations, given that the excessive and conspicuous use of violence attracts more attention from investigators, also for the underlying drugs organisations. For those at the top, being on the police's radar would be a strategic disadvantage, and a very violent reputation is unlikely to contribute to the success of the illegal drugs operation. The availability of murder brokers and executive violent groups combined with the availability of new technology and unlimited financial resources has perhaps meant that leaders of new criminal groups are quicker to order an assassination. This seems to contradict the

recent fall in the number of targeted shootings, but this is not necessarily the case. The reduction in the number of 'successful' contract killings does not change the fact that some of the killings that *do* take place can be more extreme in terms of the use of violence. The criminal arrest of leaders of organised crime groups could be the cause of the two parallel developments: a fall in the number of successful contract killings and, at the same time, a broadening of the group at which the targeted deadly violence is aimed. The question here is whether these identified developments are of a temporary and incidental nature due to the inextricable link to criminal groups that are currently in the picture or whether they are structural changes that reflect a new social reality. The next exploratory study in five years' time will presumably help to answer this question.

Literatuur

- Adjiembaks, S. (2021), Uitvoerders van liquidaties; wat is hun profiel? *Secondant* (online), Centrum voor criminaliteitspreventie, 21 juni 2021.
- Baarda, D., Goede, M. de, & Tienissen, J. (2009). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Boekhout Van Solinge, T. (2021), Global Cocaine Flows, Geographical Displacement and Crime Convergence. In E.U. Savona, R.T. Guerette & A. Aziani (red.). *The Evolution of Illicit Flows: Displacement and Convergence among Transnational Crime*. Springer.
- Boerman, F. Grapendaal M., Nieuwenhuis, F., & Stoffers, E. (2017). *Nationaal dreigingsbeeld georganiseerde criminaliteit*. Zoetermeer, Landelijke eenheid .
- Bunt, H. van der, & Kleemans, E.K. (2007). Georganiseerde criminaliteit in Nederland op basis van de *Monitor georganiseerde criminaliteit*: Den Haag: Boom. Onderzoek en beleid 252..
- Carrabine, E. et al. (2020). *Criminology: A sociological introduction*. Londen/New York: Routledge.
- EMCDDA (2019). *European Drug Report. Trends and developments*. Lissabon DOI:10.2810/18539.
- EMCDDA (2021). *European Drug Report. Trends and developments*. Lissabon. DOI: 10.2810/18539.
- Evers, J., (2016). *Kwalitatieve analyse: Kunst en kunde*. Den Haag: Boom.
- Gestel, B. van, m.m.v. M.A. Verhoeven (2017a). *Verkennde voorstudie Liquidaties*. Den Haag: WODC Cahier 2017-7.
- Gestel, B van, & Verhoeven, M.A. (2017b). Liquidaties nieuwe stijl. Verruwing en professionalisering bij liquidaties in Nederland. *Justitiële verkenningen*, 43(5), 09-28.
- Gestel. B. van & Kouwenberg R.F. (2019). *Update liquidaties 2019*. Den Haag: WODC Factsheet 2019-3.
- Gestel. B. van & Kouwenberg R.F. (2020). *Update liquidaties 2020*. Den Haag: WODC Factsheet 2020-4.
- Husken, M., & Lensink, H. (2009). *De dodenlijst: Wie is wie in het liquidatieproces*. Amsterdam: Vrij Nederland / Uitgeverij Balans.
- Husken, M. (2018). *Deals en dodenlijstjes: Wie durft er nog te getuigen?* Amsterdam: Uitgeverij Balans.
- Kleemans, E.KR, Berg, E.A.I.M. van de, & Bunt, H. van de, (1998). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 173.
- Kleemans, E.R., Brienen, M.E.I., & Bunt, H.G. van de, (2002). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Tweede rapportage op basis van de WODC-monitor*. Den Haag: WODC. Onderzoek en beleid 198.
- Klerks, P. (2000). *Groot in hash: Theorie en praktijk van de georganiseerde criminaliteit*. [Dissertatie.] Deventer/Antwerpen: Samson/ Kluwer.
- Korte, L. & Kleemans, E.R (2021) *Contract Killings: A crime scripts analysis*. Trends in organized crime.Geraadpleegd augustus 2021, via: <https://doc.org/10.1007/s12117-021-09411-4>.
- Kruisbergen, E.W., Bunt, H.G. van der & Kleemans, E.R. (2012). *Georganiseerde criminaliteit in Nederland: Rapportage op basis van de vierde WODC-monitor*. Den Haag: Boom Lemma. Onderzoek en beleid 306.
- Laar, M. van, Beenackers, E., Cruets. G. (2021). *Jaarbericht Nationale drug Monitor 2020*. Utrecht/Den Haag: Trimbos/WODC.
- Laumans, W., & Schrijver, M. (2015). *Mocro mafia*. Amsterdam: Lebowski Publishers.

- Laumans, W., & Schrijver, M. (2019). *Wraak: Het vervolg op macro maffia*. Amsterdam: Lebowski.
- Leistra, G. (2020). *De drugsmaffia dicteert: De moord op Derk Wiersum en de ondermijning van onze rechtstaat*. Z.pl.: De Geus.
- McDermont, J. (2021) *Cocaine to Europe: An underestimated threat*. Insight Crime, online. Geraadpleegd augustus 2021, via: [Cocaine to Europe: An Underestimated Threat - InSight Crime - InSight Crime](#).
- Meeus, J. (2019). *De Schiedamse cocaïnemaffia: Een doorgewinterde douanier, doorgewinterde criminelen en duizenden kilo's coke*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam
- Meeus J., (2021), Crystal meth in Nederland: ZPP'ers stampen drugslabs uit de grond. *NRC*, 9 mei 2021.
- Moors, H. & T. Spapens (2017). *Criminele families in Noord-Brabant: Een verkenning van generatie effecten in de georganiseerde misdaad*. Den Haag/Tilburg: Politie & Wetenschap, EMMA, University Tilburg.
- Nuhurumy, L.N. (2020). *Uitvoerders van liquidaties binnen de 'macro-oorlog'. Een exploratief onderzoek naar daderkenmerken van uitvoerders van liquidaties binnen Eenheid Amsterdam*. Apeldoorn: Politie, Politieacademie (scriptie).
- Paoli, L., Greenfield V.A & Zoutendijk, A. (2013). The Harms of Cocaine Trafficking: Applying a New Framework for assessment. *Journal of Drug Issues* 43:407.
- Paoli, L. (2016). Towards a theory of organized crime: some preliminary reflections. In G. Antotopoulos (red.), *Illegal entrepreneurship, organized crime and social control* Switzerland: Springer.
- Pol, W van de, & Verweij, V. (2011). *De liquidatiedossiers: Geheimen uit het politie archief*. Amsterdam: crimesite.
- Pol, W. van de (2021). Dossier coke & co. *Follow the money*. Geraadpleegd augustus 2021, via: <https://www.ftm.nl/dossier/coke-co>.
- Port, M. van der (2001). *Geliquideerd: Criminele afrekeningen in Nederland*. Amsterdam: Meulenhoff.
- RIEC Midden-Nederland (2021), *Kruitsporen in de cocaïnehandel*. Podcast project Straatwaarde(n).
- Roks, R. (2017), Liquidatie van een Solid Soldier? Het 'niet-zeker-weten' en de 'realness' rondom de dood van Sin. *Justitiële verkenningen*, 43(5), 66-80.
- Scheepmaker, M.P.C. (2017), Op de grens van ideeën en daden: Over de vervolging van het voorbereiden van liquidaties. Een interview met OvJ Koos Plooi en advocaat Christian Flokstra. *Justitiële verkenningen*, 43(5), 91-102.
- Slot, E. (2021). Steeds meer vergismoorden in Nederland. *Panorama*. 15 september 2021.
- Staring, R. Bisschop, L., Roks, R., Brein, E., & Bunt, H. van der (2019). *Drugscriminaliteit in de Rotterdamse haven: Aard en aanpak van het fenomeen*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Spapens, A.C.M, (2006). *Interactie tussen criminaliteit en opsporing: De gevolgen van opsporingsactiviteiten voor de organisatie en afscherming van xtc-productie en -handel in Nederland* (diss.), Antwerpen.
- Spapens, A.M.C. (2012). *Netwerken op niveau: Criminele micro, meso en macronetwerken*. Tilburg: Tilburg University.
- McGovern, G.P. (2011). *Targeted violence: A statistical and tactical analysis of assassinations, contract killings, and kidnappings*. Londen/New York: CRC Press, Taylor & Francis Group.
- Voeten, T. (2020) *Drugs: Antwerpen in de greep van Nederlandse syndicaten*. Kalmthout: Van Halleweijk.
- Vugts, P. (2014). *Doorgesloten: De nieuwe generatie onstuitbare criminelen*. Amsterdam: De Kring.

- Vugts, P. (2017). *Afrekeningen: De onderwereldoorlog op straat en in de rechtszaal*. Amsterdam: De Kring.
- Weijers, I., Ferwerda, F., & Roks, R. (2021). Te groot voor de wijkagent, te klein voor de recherche. *Proces*, (100) 5, p. 264-275.
- Wevers-Kapitein, R, Meerbeek, D. & Vriens, S. (2020). *Fenomeenanalyse liquidaties*. Eenheid Zeeland-West-Brabant, analyse en onderzoek.
- Zaitch, D. (2005), The Ambiguity of Violence, Secrecy, and Trust among Colombian Drug Entrepreneurs. *Journal of Drug Issues*, 35(1), 201-221.

Bijlage 1 Samenstelling van de begeleidingscommissie

Voorzitter

Prof. dr. A.C.M. Spapens Universiteit Tilburg

Leden

dr. D. Zaitch	Universiteit Utrecht, Willem Pompe Instituut
dr. P.P.H.M. Klerks	Strategisch Kenniscentrum georganiseerde ondermijnende criminaliteit; Openbaar Ministerie, Parket-Generaal
O. Dutilh MPA	Politie-eenheid Amsterdam
drs. B.J. Naaijkens	Ministerie van Justitie en Veiligheid

Bijlage 2 Werkwijze jaarlijkse factsheet

Jaarlijks maakt het WODC een factsheet met daarin een update van het aantal liquidaties uit het jaar daarvoor (zie Van Gestel & Kouwenberg 2019; 2020). De genoemde aantallen uit hoofdstuk 4 van dit rapport zijn gebaseerd op de werkwijze die wordt gehanteerd bij deze jaarlijkse factsheet. Deze bijlage bevat een beschrijving van de wijze waarop incidenten worden verzameld.

Sinds 2019 zijn jaarlijks alle politie eenheden benaderd met de vraag of zich in het afgelopen jaar dodelijke incidenten hebben voorgedaan die gekenschetst kunnen worden als liquidatie, te weten een vooraf geplande, doelgerichte moord vanuit een crimineel verband. We hebben gevraagd om bij twijfel de informatie over incidenten ook aan te leveren, zodat het voor ons mogelijk was om zelf een selectie te maken. Als de aangeleverde gegevens daartoe aanleiding gaven, hebben we bij de betreffende politie-eenheden – per mail en/of telefoon – nog navraag gedaan over de achtergrondinformatie omtrent het incident en het slachtoffer en/of de verdachten. Daarnaast hebben we incidenten en achtergrondinformatie verzameld via een digitale desksearch van open bronnen (mediaberichten, websites en onderzoeksjournalistieke publicaties). De door de politie aangeleverde informatie is op deze wijze aangevuld met informatie uit open bronnen. Op basis van de zo vergaarde informatie, hebben we vervolgens incidenten geselecteerd. De voorwaarden voor selectie van de liquidaties is in hoofdstuk 4 van dit rapport beschreven.

Met deze werkwijze sluiten we aan bij de werkwijze van de periode voor het jaar 2019, toen we gebruikmaakten van een intern operationeel politiedatabestand op landelijk niveau. Het verschil is dat we de gegevens nu zelf bij de afzonderlijke regionale eenheden verzamelen. We kunnen daardoor niet uitsluiten dat de verschillen tussen het aantal liquidaties tot 2018 en na 2018 een registratie-effect te zien geven, omdat de dataverzameling via een andere weg is verlopen. De dalende trend die we signaleren in de afgelopen jaren, komt echter overeen met de trend die in andere overzichten van liquidaties naar voren komt.

